

חלק ראשון

מספר

הדקדוק

חקי קריאת לשון הקדש, כללי הניקוד
ומשפטי הטעמים

ערוך בטוב טעם ודעת, דבר דבר על אופנו
למען ירוץ הקורא בו

מאת

הרב נתנאל טראב מסלתון הכהן
זלה"ה

הובא לדפוס לראשונה מכתב יד המחבר
ע"י הרב יעקב מסלתון הכהן יצ"ו

ברכת ההודאה

אודה ד' בפי על אשר זיכני להיות ממצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד בהוצאת ספר הדקדוק לדודי הרה"ג הרב נתנאל טראב מסלתון הכהן מדמשק זלה"ה.

במה אקדם לד' על שנפל בחלקי וגורלי להיות מסייע שיש בו ממש ולגלות לאור עולם כללי הדקדוק האלו לציבור הלומדים ובפרט שאגרום נחת רוח לדודי היקר ז"ל שיהיו שפתותיו דובבות.

מי יתן שחפץ ד' בידינו יצלה ויתבררו ויתלבנו דברים אלו בין הלומדים עד שנזכה ליום אשר ימלא הארץ דעה כמים לים מכסים בב"א.

ולי נאה לברך ולהודות לאלו אשר שמו לילות כימים להוציא דבר נאה ומתוקן.

בראשית תודתי נתונה להרה"ג חיים אליהו שליט"א, שתרגם הספר הזה מכתב יד חצי קולמוס.

וגם לרבנות הרה"ג אליהו אלבו שליט"א שסדר עניני הספר אל נכון כדי שיבוא כל דבר על מקומו בשלום.

ואחרון אחרון חביב להרה"ג שלום רפול שליט"א שהשקיע מכשרונו ועבד והשתדל בכל כחו לערוך ולההדיר הספר להגישו על מזבח הדפוס, וגם כתב את ההקדמות לספר, וההקדמות לטעמי ספרי אמ"ת ולמלאכת השיר, ובלעדיו לא היה נגמר ספר זה בצורתו וכדמותו היאה לו.

והנני אסיר תודה לידידי היקר רבי יוסף עוזרי יצ"ו בעד השתדלותו הרבה לכל הענינים הנצרכים כדי לברך על המוגמר. יה"ר שזכות המחבר תעמוד לי ולמשפחתי היקרה ולכל העוסקים במלאכה שנוכל לראות עוד נחת מעבודתם בקודש ונזכה לגאולה שלמה בב"א.

ואסיים בברכת הכהונה
הצעיר יעקב מסלתון הכהן

תולדות המחבר רבי נתנאל טראב מסלתון

זאת תמונת המחבר רבי נתנאל טראב מסלתון ז"ל

משפחת כהן טראב מסלתון מדמשק, נודעה כמשפחה רבנית אשר בניה חסידי כהונה שמשו בקודש כמורי הוראה, רבני קהלות, מחברי ספרים ושאר כלי קודש.

החכם רבי נתנאל הכהן טראב מסלתון נולד לאביו רבי יוסף (נלג"ע תרנ"ג), בדמשק. תאריך לידתו לא נתברר לנו, וכן לא נודע לנו הרבה מתולדותיו, אלא פרט זה ששימש כמורה בתלמוד תורה בדמשק והרביץ תורה לעדרים. הניח לנו בכת"י חיבור רב האיכות על כללי הדקדוק והקריאה. נתבקש בישיבה של מעלה ביום ט' לחודש טבת שנת תרפ"ב. תנצב"ה. ומנוחתו כבוד בבית העלמין בדמשק. יהי זכרו ברוך.

לעת זקנתו (בשנת תרע"ח) הוטל עליו התפקיד העגום שלקחוהו חיילים טורקים לבית הסוהר לומר וידוי עם הרוגי מלכות נעמן בליקנד ויוסף ליישינסקי הי"ד, לפני שהוצאו להורג בגלל פעולתם במחתרת העברית ניל"י (נצח ישראל לא ישקר) להביא את הכובשים האנגלים.

אחיו חכם רבי יעקב טראב מסלתון שימש כראב"ד וחכם באשי בעיר בירות בעל מחבר הספרים "דבר טוב" שו"ת "שארית יעקב" ב"ח, וספר "בית יעקב" ב"ח עה"ת. נלב"ע ביום כ"ב טבת תרפ"ג.

אחיו חכם רבי מרדכי טראב מסלתון היגר לארה"ב בשנת תר"פ לערך, שם ייסד את קהילת קודש אחיעזר ושימש כרבה במשך כארבעים שנה עד שנתבש"ם ביום כ"א אדר א' שנת תשי"ט. מדרשותיו נדפס (בשנת תשנ"ז) ספר "דורש טוב" ב"ח, ע"י בנו חכם רבי ציון טראב מסלתון זלה"ה.

פתח דבר

ישמחו הלומדים ויגילו המדקדקים בהגלות לפנינו "ספר הדקדוק", ספרו החשוב של רבי נתנאל טראב מסלתון זלה"ה. הכל תלוי במול אפי" ספר תורה שבהיכל, ואם חכמת הדקדוק לא שפר עליה גורלה ולא רבים העוסקים בה, כל שכן ספר זה שהיה ספון בכת"י קרוב למאה שנה, ולא שופתו אור הדפוס ועין לא ראתה. ברם, כבר אמרו חז"ל (בב"ר י' ז'), 'אין לך כל עשב ועשב שאין לו מול ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדל'. ועכשיו הגיע זמנו ומזלו של כת"י הנ"ל, שבא המלאך ואמר לו גדל, עלה על משבח הדפוס וצא, לאוירו של עולם תראה.

ומלאך זה גם האיץ ודחף ברבי יעקב מסלתון יצ"ו מרבניה וחביביה של ק"ק אחיעזר בעי"ת ברוקלין שברשותו היה כתב היד של ספר הדקדוק מדורו רבי נתנאל טראב מסלתון זצ"ל, שהיה מחכמי דמשק. ועוד לפני כעשרים שנה הורה גבר והחל במלאכת הקודש של עריכת הספר ע"מ להוציאו לאור, והשלים כמחצית הספר, ובדוחק השעה לא עלה בידו לסיימה, ועתה בקשני לסייע בהשלמת המלאכה, וגם תרם מלא חופנים מאונו והונו, וטרח ועמל רצוא ושוב כמראה הבזק בהגהות והערות, וידיו רב לו בעצות ותושיות, ולולי הורתו בקדושה, וברכתו ברכת כהן אשר לְוַתְנִי, כי עתה ריקם באתי.

ספרא דגן בא לפנינו במקור בקובץ המונה כשלושים עמודים כתובים בכתב יד צפוף, מסודר וברור, בכתב יצ"ו קולמוס שבו הורגלו לכתוב חכמי המורח (כאשר תראה בתצלום הנצפס). ובראשית היה צורך לפענח את הכתוב, לכתב שאנו רגלים בו, וע"כ תודתינו נתונה לנעים זמירות ישראל רבי חיים אליהו שיחי שתרגם חלק מהכת"י.

חכמת הלשון או מלאכת הדקדוק, אינה מלאכה קלה כלל ועיקר וביותר למי שאינו מורגל בה. ובפרט אם הכתוב נתחבר במטבעי לשון ובמונחים שאין אנו משתמשים בהם כיום.

על כן מטבע הדברים שהיה מן הקושי במקומות רבים להבין את כוונת המחבר, ומה גם שלא בכל מקום היו פיסוקים או עיצורים, או שלא היו ברורים דיים, ולא ידע הקורא היכן מתחיל המשפט או מסתיים. אודות לכך היה מן הצורך במקומות מסוימים להעזר בשיקול הדעת לגבי חלוקת המשפטים, או לשנות במידת מה את צורת התחביר. כן היו מספר דברים בלתי ברורים שהשמטנו. עוד הוספנו דוגמאות מן הכתובים במקום הצורך. על כן אם ימצא הקורא משגה, את תלונתו אלי יפנה. אנכי אחטנה, מידי תבקשנה.

פתח דבר

אם כי מחבר הספר לא חילק את חיבורו, באין בעליו עמו לשאלו, היה נראה יותר לחלק את הספר, כי במהותו הוא שני חלקים. החלק הראשון עוסק בכללי הקריאה והטעמים, והחלק השני מתיחס לשם העצם, שם התואר, בניני הפעלים, שרשים חסרים ונחים, וכו'. כמו כן חלוקת הספר לפרקיו, כמעשהו עכשיו, לא כך ממש יצא מיד אדוניו. ויש מן העמודים, אשר היו בשערים אחרים, והובלו למקומות הראויים, אומר לדבק טוב הוא, ואיש את רעהו יעזרו. ועל כל אלה נוספו מעט הערות, אשר תמצאם בשולי הגליונות. ולבסוף נוספו הנספחות, כאשר תראה במפתחות.

חמרא למריה, איהו מריה דהאי ספרא, ספרא רבא רבי נתנאל טראב מסלתון זלה"ה, שירד הגורן וליקט בעומרים כללי הדקדקנים, דהוו טמירים ונעלמים ומסורין מאבות לבנים, ערכן וסידרם בטורי הבנינים, חילקן לענפים ובדים, שנים שלשה בראש אמיר, ארבעה חמשה בסעפיה. מוקטר מוגש על שולחנא דרבנן ותלמידיהון, למען חכמים יצפנו תבונות, היאך להגות את השם באותיות.

וטיבותא לשקייא, איהו הדולה ומשקה מתורת רבו לעדרים, ירא שמים מרבים, רבי יעקב מסלתון נר"ו, יברכהו ה' ויחננו, וכפלים נחת מלא חופנו יהיה חלקו בעולמו, דור ישרים בארץ יראה, עד כי יבוא שילה יזכה. עדי זקנה וגם שיבה, יהי דשן בכל טובה, ושלוס לו ורב אהבה. אמן כן יאמר האל.

לבי ובשרי ירננו לאל מעווי, אשר הסיר ממני עורוני, האיר עיני והצליח דרכי. **אקוד** על אפי, ואפרוש לך כפי, עת אביע רחשי **ברוך אלוקי ישראל** שהגעני למקום הזה, ולו רק יכולתי להביא קרבן אשה, חלף תודתי שבעל פה.

והנה נא ידעתי כי רחוקה ממני זאת התורה, ועדיין לי עלומה ונסתרה. כבדה המלאכה מאיתי, בבערותי וחסרון ידיעתי. מלאכת הדקדוק אינה משלח יד, ופעליה ובנינה לא עלו על לבי. בנתיבות חכמת הלשון לא הגיתי, ואל רויה וסודותיה לא ירדתי. וכל מה שהשגתי וידעתי, מזה הספר בינותי דרך עבודתי ויגיעתי. ובאין רב ומורה ירבה המשגה, ואיך על יצועי אעלה.

כה דברי המהדיר שלום רפול

ספר הדקדוק חלק א'

מפתח

2	אקדמת מילין
	פרק א'
5	האותיות
7	חלופי האותיות
12	חלוקי האותיות
13	חלוק הדגש
14	התנועות
15	ההברות
	פרק ב'
16	כללי שוא נע ושוא נח
19	השוא תנועה קלה
21	החטפים
22	קמץ חטף
25	חלופי התנועות
31	נח נראה ונח נסתר
34	הדגש
39	כללי בג"ד כפ"ת
43	שימושי אותיות מ-ש-ה-ו-כ-ל-ב
59	נקוד אותיות כ-ל-ב
61	אותיות מ-ש-ה-ו-כ-ל-ב לפני השם

ספר הדקדוק חלק א'

מפתח

	פרק ג'
62	הנגינות
65	המקף
67	המעמיד
71	שנוי הנקודות מסבת אס"פ
75	מושב הנגינה מלעיל ומלרע

אקדמת מילין

רבי אומר איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם, והוי זהיר במצוה קלה כחמורה (אבות פ"ג א'), וביאר הרמב"ם בפהמ"ש (שם) שצריך להיזהר במצוה שיחשוב בה שהיא קלה, כשמחת הרגל ולמידת לשון הקודש, כבמצוה שהתבאר לך חומרתה שהיא גדולה, כמילה וציצית ושחיטת הפסח. הרי שלימוד לשון הקודש היא מצוה, וצריך להיזהר בה כבמצות מילה וציצית.

ועל אף שיש מהאנשים אשר יחשיבו את מצות לימוד חכמת הלשון כמצוה קלה, הכל יסכימו שאין היא חכמה קלה כלל וכלל, ורבות עמלו עליה מגדולי המחברים, ונכללת בחכמה האלוקית, כמו שכתב בפירושו "מרפא לנפש" (בהקדמת "חובת הלבבות") והאחרונים חלקום לשבע חכמות, ששה שזכר המחבר, והשביעית היא חכמת ההגיון, והלשון אפשר שהוא נכלל באלוקות, כי אין מקום להגיע אל חכמת התורה על בוריה בלי ידיעת רוב חכמת הדקדוק, כמו שידוע למבני מדע.

וידועה אמרתו של הרמב"ע, 'הדקדוק לדיבור כמלח למאכל' (שירת ישראל, עמ' ק"י).

ומושכל פשוט זה הבהיר בעל ספר "המסלול" בהקדמתו וז"ל, 'אך למותר דבר שפתים וכו', וכל בית ישראל למקטנם ועד גודלם יתנו יקר ללשונינו הקדושה, וישימו צניף טהור על ראשה, ונכבדות מדובר בה, אחת דבר אלוקים ודברי הנביאים פה אחד בלשון הקדש.

ומבלעדי ידיעת הדקדוק אין פוצה פה לדבר צחות בכל לשון תהלך בארץ, אף כי לרדת אל עומק פשטות הכתובים, ועינינו הראות כי פעמים רבות ישתנה ענין איזה מקרא בהתחלף ניקוד אות אחת או בהעתק הנגינה מאיזה אות אל אות אחרת שבצדה בתיבתה, וזה מפורסם מאד בדברי גדולי מפרשי המקרא' ע"כ.

ואם להאריך בשבח ובתועלת חכמת הלשון באנו, תקצר היריעה מלהכיל וידי חובה לא יצאנו. אך אי אפשר שלא להזכיר מעט מדברי המחברים המוכיחים בשער את המוניחים חכמת הדקדוק וכמעט לחכמה חיצונית יחשיבוה.

בשם הרד"ק אמרו, 'אשר למד ותורה לו קנין, ולא למד יסוד הדקדוק ולא בן, כמו חורש אשר ינהג שורים וידו מבלי מלמד ודרבן.

אקדמת מילין

רבי יאיר בכרך כתב בספרו "חות יאיר" (סימן קכ"ד) 'ולימוד חכמת הדקדוק מיעושו יפה ומוכרח לכל בר דעת לדעת הכללים הן בכינויים יחיד ורבים, זכר ונקבה וכו', וכן בנקודות דגש ורפה וכללותיהן מוטל על איש באשר הוא אדם ונפש חיה כתרגומו (רוח ממללא) לידע. ואיך לא יבוש מי ששנה ולמד ולימד עד שהגיע להוראה יורה ידן, אם ישאלנו בסדור תפלה, למה נשתנו נקודות ווי"ן ונשבתך ונפארך במלאפוס ונמליך ונזכיר בשוא וכו', קדושה ומלכות במלאפוס, וכן בווי"ן של אמת ויציב, ויאלם ויסתגר כי לא ידע שקושי שני שוואי"ן רצופין גרמו זה וכו'.

וראה מש"כ ריא"ל די מודינה בפירושו "הבונה" (נדפס געין יעקב) לפרש דברי הגמ' בקידושין (דף ב' ע"א), עפ"י כללי הדקדוק. ו"ל, אמר 'הבונה' יראו ויבושו המהגים והמצפצפים ומהבלים חכמת הדקדוק באמרם כי הלימוד בו איבוד זמן, ודי לנו לקרוא ולכתוב עפ"י הבקיאות, ולא מחכמה. וכל זה לכסות מערומיהם אשר בחטאת יהודה כמעט נשתכח מאתנו, ומלמדי תינוקות לא ידעוהו, ולא יבינהו לתלמידיהם, ובכן יגדלו הנערים עד שיהיו מחכמי הדור הגדולים אשר לא ידעו מה הוא, וכאשר יודמן להם איזה דיוק בתורה או בדברי חז"ל יאמרו לא דק ולא קפיד, וחכמים לא נוהרו בדבריהם כי לא כן הדבר, וכו' ואיך לא יהיה כן ודקדוקי שאר הלשונות נותנים הסדר ללשון, ודקדוק לשון הקודש הנה הוא רק נוצר מן הלשון. לכן טרח פה להשמיענו מלת 'דרך' כי היא נקבה ולמה לפעמים תבוא בלשון זכר, וכו' עיי"ש, מה שהסביר הגמ' עפ"י הדקדוק. וכאשר תשכיל בדבריו יישירו לפניך דברי הפרמ"ג (נפתחה לאור"ח, אגרת א' ט"ז), 'וחכמת הדקדוק הוא פנה לתורה, ובלומדו שיעור הגמ' יהיה ג"כ פתוח לפניו ספרי הדקדוק וכו'.

וראה עוד דברי ר' חיים בצלאל (אחי המהר"ל מפראג) בהקדמתו לספרו "עץ חיים" (נדפס מחזש בירושלים, תשל"ג), שהגדיר את חכמת הדקדוק לעומת חכמת התלמוד כדוגמת האילן עם הפרי, כי כמו שהאילן קודם הפרי בהכרח, כן חכמה זו קודמת לחכמת התלמוד בהכרח, וכמו שהפרי עיקר כן התלמוד עיקר.

ועיי"ש עוד בהקדמתו (הנ"ל) מש"כ 'ואין זה (חוסר לימוד הדקדוק) רק בהיות הגלות הארוך המר והנמהר הזה גבר עלינו מיום אל יום, נמעטו הלבבות, ולא היה בידם יכולת ללמד את בניהם את כל החכמות.

אקדמת מילין

ע"כ ראו אבותיהם הקדמונים ובפרט חסידי אשכנז למשוך את בניהם אחר התלמוד לבד, להרגילם ולחנכם אחר הספר הקדוש הזה, כי כולו חכמה ויראת ה' במקום אחד, והוא להם הלחם והמזון האמיתי אשר בצילו נחיה בגוים.

ועם כל זאת יחדי הסגולה אשר בכל דור ודור אחרי אשר מלאו כרסם מלחם התלמוד, לחם הפנים אשר לפני ה' תמיד למדו גם חכמת הלשון בכלל שאר החכמות. גם חיברו ספרים על זה איש לפי שכלו יהוללו ואחר הימים הרבים האלה קם הדור השפל הזה יתמי דיתמי, נשתכח חכמה זו לגמרי ובפרט במדינות אשכנז, ודברי הספרים האלו כחתומים ואין עמנו היודע להימין או להשמאיל, וכו', עכ"ל.

ואם כך עלה בזמניהם שנשתכחה חכמה זו לגמרי, מה נענה אנן יתמי דיתמי אבתריה.

הן אמת שבדורות האחרונים קמעא קמעא קמה לתחיה החכמה העתיקה, ורבים מגדולי הדור עסקו או חיברו ספרים בחכמת הדקדוק. רבי יעקב עמדין כתב "לוח ארש" (אלטונא, תקכ"ט), על דקדוק המלים בתפלה והשגות על ספר "שערי תפלה" לר' זלמן הענא.

הגר"א מווילנא כתב "דקדוק ופי' עה"ת" (ירושלים, תר"ע), וכן הכניס מענינים אלו בפירושו למשלי ובשאר חיבוריו. רבי שאול הכהן אב"ד גרבא שבתונים חיבר "לחם הביכורים" (ליורנו, תר"ל). רבי וואלף היידנהיים נתפרסם בספריו הרבים בדקדוק ובעניני המסורה. המלבי"ם הרבה להשתמש בדקדוק בפירושו לתנ"ך ובפרט בהקדמת "אילת השחר" לספר ויקרא, ביאר דרכי דרשות חז"ל עפ"י כללי הדקדוק. וכן בדורינו רבי יעקב קמנצקי זצ"ל היה בקי גדול בחכמת הדקדוק ובספרו "אמת ליעקב" עה"ת כתב פירושים רבים עפ"י הדקדוק והמסורה.

הרי שלחן והרי בשר והרי סכין ואין לנו פה לאכול (קידושין, מ"ו). רובא דאינשי לא יבינו בדקדוק רש"י בפירושו למקרא, ואפי' את ספרי האחרונים שבדורינו העוסקים בחכמה זו ירחיקו מחוסר הבנה. ואיך יקראו נכונה במקרא, ומה יעשו בבואם לעמוד בתפלה.

והנה קם רבי נתנאל טראב מסלתון זלה"ה, חשף לדרעיה ונפל נהורא, להאיר עיני מי שלא ראה מאורות הדקדוק מימיו, ומי פתי יסור הנה, כדברי הזהר הקדוש (וישב, קצ"ג) 'אורייתא איהי מכרזה בכל יומא קמיה דברנש מי פתי יסור הנה, וכו'.

ע"כ דברי המהדיר שלום רפול

האותיות

א) אותיות לשון הקדש, הם עשרים ושתיים, וסימנם "בָּרַךְ" יברך ישראל, והם -

א ב ג ד ה ו ז ח ט י כ ל מ נ ס ע
פ צ ק ר ש ת.

ב) וחמשה אותיות ד - ס - ז - י - ק - פ ביחד יהיו "זך" וסימנם "צָרַךְ" לקחי.

ג) אותיות ד - ס - ז - י - ק - פ (מנצפ"ד), נקראו אותיות הקצוות, כי לא יבואו אלא בסוף תיבה, כמו -

- א) קמו-ך
- ב) מי-ם
- ג) נאמ-ן
- ד) עפע-ף
- ה) קץ-ץ

ד) וכן יש שתי הברות, לאות שי"ן, על פי הנקודה שעליה, ימנית או שמאלית, כמו -

"שָׁם שָׁם לוֹ חֵק וּמִשְׁפָּט"

האותיות

האותיות יתחלקו, לחמשה מוצאי הפה:

בגרון	(א) א - ח - ה - ע
מהחך	(ב) ג - י - ב - ק
מהלשון	(ג) ד - ט - ל - נ - ת
מהשנים	(ד) ז - ס - ש - ר - ק
מהשפתים	(ה) ב - ו - מ - פ

ואותיות מ - נ עזר מוצאן מהנחיריים, וראה תראה שבאטימת החוטם, יכולע להברתן הנכונה, ומפני זה יתחלפו לפעמים זה בזה.

אותיות ז - ס - ש - ק, נקראו אותיות השריקה, מפני שקריאתן כאדם השורק.

ואותיות ב - ג - ד - כ - פ - ת, יש הפרש במבטאם, בין דגושים לרפויים, כמו -

- (א) בִּשְׁבֵתְךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלַחְתְּךָ
- (ב) וְעָשִׂיתָ מַעֲקָה לְגִיְתְּךָ
- (ג) וְתִקַּדְתָּ שְׁנֵתִי מֵעֵינַי
- (ד) וְאִם פָּכַחְתָּ אֶת עֵשֶׂה לִּי
- (ה) וְחָרַב פְּיֵי פִיּוֹת בֵּידָם
- (ו) אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם

(בקהלות שונות מקפידים על הפרש המבטא בין דגש לרפה, גם באותיות ב - ד - ת).

חלופי האותיות

אותיות היוצאות ממוצא אחד, יתחלפו לפעמים
זה בזה:

חלופי א - ח - ה - ע

מְתַעֵב	(א) מְתַאֵב אנכי
וְיַפְסֵעוּ	(ב) וְיַפְסְחוּ על המזבח
הַשְּׁתוּלְלוּ	(ג) אֲשֵׁתוּלְלוּ אבירי לב

חלופי ג - י - כ - ק

רָכַל	(א) לא רָגַל
וְגָנָה	(ב) וְכָנָה אשר נטעה
וַיִּסְגְּרוּ	(ג) וַיִּסְכְּרוּ מעינות
בְּקוֹשְׁרוֹת	(ד) מוציא אסירים בְּפוֹשְׁרוֹת

חלופי ד - ט - ל - נ - ת

תָּנֹד	(א) תָּנוּט הארץ
נְטִישֵׁת	(ב) ערים נְתִישֵׁת
לְשִׁכָּה	(ג) לעשות נְשִׁכָּה

חלופי אותיות ב - ו - מ - ך

נְשִׁבֶת	(א) נְשִׁפֶת ברוחך
פָּזַר	(ב) בָּזַר עמים
גָּבִי	(ג) על גָּפִי

חלופי האותיות

חלופי אותיות ז - ס - ש - ר - ץ

זחומס	(א) מעול זחומץ
זיזעק	(ב) זיזעק משה
חסירו	(ג) ולא ממני השירו
עלז	(ד) עלץ לבי
ספין	(ה) ושמת שפין
הכרק	(ו) כמראה הכרק
רשפה	(ז) ובירו רצפה

חלופי אותיות א - ה - ו - י

אותיות אהו"י, נוהג בהם

(א) חלוף	(ב) חסרון	(ג) יתרון

חלוף:

חלוף אל"ף בה"א, כמו -

(א) רפה שבריה	רפא
(ב) הלה הוא ברבת	הלא
(ג) העבריים נקרה	נקרא

חלוף וא"ו בה"א, כמו -

(א) כי היא פסותה	פסותו
(ב) שילו הייתי	שלה (שרש)
(ג) ראה ראיתי	ראו

1. עיין רש"י ישעיהו פרק ו' פסוק ו'.

חלופי האותיות

חלופי ה"א ביו"ד, או יו"ד באל"ף, כמו -

עֵשָׂה (שרש)	א) עֵשִׂיתִי מִשִּׁפְּטִי
בְּנָה (שרש)	ב) אֲשֶׁר לֹא־בָנִיתִי
רֵאשִׁוֹן	ג) לִדְרֹךְ רֵישׁוֹן

חסרון:

מֵאֲלֹפְנֵי	א) מֵלִפְנֵי מִבְּהֵמוֹת
תְּאוֹמִים	ב) וְהֵנָּה תוֹמִים
שְׂאֵלְתָךְ	ג) יִתֶּן שְׂלֵתְךָ
מִרְאשִׁית	ד) מִרְשִׁית הַשָּׁנָה
וַיִּירָאוּ	ה) וַיִּחַתּוּ וַיִּקְרָאוּ
יְהוֹנָתָן	ו) וַיְדַבֵּר שְׂאוֹל אֶל יוֹנָתָן
בְּחִמָּאָה	ז) בְּרַחֵץ הַלֵּיכִי בְּחִמָּה
מִה זֶה	ח) מִזֶּה בִידֶךָ

יתרון:

וְקָם	א) וְקָאֵם שְׂאוֹן
בֵּן	ב) בְּנֵי אֶתְנֹו
הַיּוֹשֵׁב	ג) הַיּוֹשֵׁבִי בַשָּׁמַיִם
תְּבִיאָם	ד) תְּבִיאָמוֹ
לַיִל	ה) קָדָא לַיְלָה
נִפְלְאָת	ו) נִפְלְאָתָה אַהֲבַתְךָ

ואותיות אהו"י על הרוב נחות, ולכן נקראו אותיות הנחות.

חלופי האותיות

(א) לפעמים יתחלפו אותיות מ"ם ונו"ן, כמו -

ישׁוּן	(א) והנה ישׁוּם
הפדיון	(ב) כסף הפדיון
מלכים	(ג) למחות מלכין
הימים	(ד) לקץ הימין

(ב) לפעמים, יבא אות אל"ף תחת כפל אות,
כמו -

ימסו	תחת	(א) ימאסו כמו מים
בזו	תחת	(ב) אשר בָּזוּ
תמלל	תחת	(ג) בלא יזמו תמלא

(ג) ועוד מצאנו אות נו"ן במקום כפל אות, והם
מעטים, כמו -

תממו	תחת	(א) כי לא תמנו
מעזיה	תחת	(ב) לשמיד מעזיה

חסדי ה' כי לא תמנו כמו תמו, ודגש המ"ם
מחליף אות כפולה, וכאן בא נו"ן במקום
המ"ם השניה.

וכן יש נו"ן הנוספת, כמו - נמבזה ונמס,
והרבה בסוף תיבה, כמו - אשר לא יראו ולא
ישמעו ולא יאכלו ולא יריחו.

חלופי האותיות

(ד) גם ה"ה"א דרכה להתחלף בתא"ו, מפני שהם דומות במכתב, כמו -

לדעת	(א) לדעה מה יעשה
והית	(ב) ואם בת היא וְהִיא

(ה) ומטעם זה (הדמיון במכתב), יתחלפו הרי"ש והדל"ת זו בזו, כמו -

הודנים	(א) דודנים
דעואל	(ב) דעואל
דיפת	(ג) דיפת

(ו) וכן להפך, אות תא"ו תתחלף בה"א, כמו -

עזרה	(א) עזרת מצר
נפלאה	(ב) נפלאת בעינינו
הרגלתי	(ג) ואנכי תרגלתי

(ז) פעמים תתחלף ה"ה"א בוא"ו, כמו -

פרעו	(א) פייפרעה אהרן
שפכו	(ב) כאין שפכה

חלוקי האותיות

האותיות מתחלקות לשלשה מינים:

- (א) שרשיות
- (ב) שמושיות
- (ג) נוספות

(א) להוראת השורש, תכשרנה כל כ"ב אותיות האל"ף בי"ת.

(ב) להוראת השמוש, לא תהיינה כי אם חציין, וסימנם "איתן משה וכלב", כמו -

א-פקד י-פקד ת-פקד ג-פקד

אותיות פ - ק - ד, הם שרשיות

אותיות א - י - ת - ו, הם שמושיות.

(ג) הנוספות: הם לתפארת הלשון, או להפלגת הענין, והם חמש אותיות א - ה - ו - י - ו, כמו -

א) דם נקיא	נקי
ב) אדברה	אדבר
ג) תביאמו	תביאם
ד) ההפכי	ההפך
ה) תוסיפון	תוסיפו

חלוק הדגש

בענין הדגש, יתחלקו האותיות לשלשה מינים:

(א) אותיות א' ה' ח' ר' ע' הם רפויות, ולא יקבלו לא דגש קל ולא דגש חזק. לפעמים אות אל"ף או רי"ש יבאו דגושים, והם על פי המסורת, כמו -

- (א) וַיִּבְיֹאוּ לֹא אֶת־הַמִּנְחָה
- (ב) מִמּוֹשְׁבֵיכֶם וַתִּבְיֹאוּ |
- (ג) עֲצַמְתִּינוּ לֹא רָאוּ³
- (ד) וַיִּבְיֹאוּ לָנוּ
- (ה) בַּעֲבוּר הַדְּעָמָה
- (ו) לֹא־יָכַת שֹׁרֵךְ

ואם יבא דגש באות ה"א, נקרא מפיק, והה"א נרגשת במבטא.

(ב) אותיות בג"ד כפ"ת, יקבלו דגש קל ודגש חזק. ולפעמים רפויות כאשר באים אחרי אותיות א' ה' ו' י' בסוף המלה, ופעמים דגושות, כאשר נבאר לקמן במקומו.

(ג) אותיות ט"ס שק"ץ נזלי"ם לא יקבלו כי אם דגש חזק.

1. האל"ף של ויבאו דגושה במסורה (בראשית מ"ג, כ"ד). 2. האל"ף של תבאו דגושה במסורה (ויקרא כ"ג, י"ז). 3. האל"ף של ראו דגושה במסורה (איוב ל"ג, כ"א). 4. האל"ף של ויבאו דגושה במסורה (עזרא ח', י"ח).

התנועות

התנועות יתחלקו לשלשה:

(א) גדולות

(ב) קטנות

(ג) חטפים

הגדולות הם חמש:

(א) אָ קמץ

(ב) אַ צירי

(ג) אֵי חיריק ויו"ד אחריו

(ד) אִי חולם ווא"ו אחריו

(ה) אִי שורוק ווא"ו אחריו

הקטנות הם חמש:

(א) אַ פתח

(ב) אִ סגול

(ג) אֵי חיריק בלא יו"ד

(ד) אִי קמץ חטוף

(ה) אִי קבוץ

החטפים הם ארבע:

(א) אֵי שוא

(ב) אִי חטף פתח

(ג) אִי חטף סגול

(ד) אִי חטף קמץ

ההברות

ההברות מתחלקות לשלשה:

- (א) הברה פשוטה
- (ב) הברה מורכבת
- (ג) הברה זרה

(א) הברות המבטאות בלי אשר נשמע אות אחרת, נקראות הברות פשוטות, כמו -

שֶׁ-רָה הוּ-לְכִים שִׁי-מָה

והם רק תנועות גדולות.

(ב) הברות המבטאות עם אות אחרת, נקראות הברות מורכבות, כמו -

שֶׁל-רָה מִשֶׁ-רָה שֶׁכֶּ-רָה

והם תנועות קטנות.

(ג) ועוד יש תנועות קטנות המבטאות לבדן ונקראות הברות זרות, כמו -

מִ-רָה גִּ-רָה בִּ-רָה

והנגינה או מעמיד, תמיד באה תחתיה, לא כן בהברות מורכבות שאינם מקבלים נגינה או מעמיד, כמו -

יִצְ-רָה מִצְ-רָה פְּנִ-רָה

כללי שוא נע ושוא נח

שלשת החטפים, לבד השוא, לא יבא אחריהם אות נחה, ולא אות דגושה, והשוא לבדה יתבאר משפטה, והוא להכיר בין שוא נע, ובין שוא נח. והם חמשה כללים - א. ב. ג. ד. ה.

א) כל שוא הבא בראש התיבה (ראש הוא רמז לכלל א'), הוא נע, כמו -

בְּנִי שְׁמַע לְקוֹלִי

ב) כל שני שואים הבאים באמצע התיבה רצופים זה אחר זה (ב' שואים הם רמז לכלל ב'), הראשון נח, והשני נע, כמו -

בְּשִׁבְתָּךְ בְּלִקְתָּךְ יַעֲלֶזוּ

ואם יבואו שני שואים בסוף תיבה, אז שניהם נחים, כמו -

וְרַחֲצֵתָּ וְסִכַּתָּ וְשִׁמְתָּ

ג) כל שוא הבא אחר תנועה גדולה (אות ג' של תנועה גדולה רמז לכלל ג'), הוא נע, כמו -

אֹמְרִים גִּלְגָּה יוֹצְאִים

כללי שוא נע ושוא נח

אמנם, אם יקדים לשוא טעם (תנועה גדולה מוטעמת), אז השוא הוא נח, כמו -

- (א) נלכה דַּתִּינָה
- (ב) ויט אהלה מהלָּאָה
- (ג) שאל אבִּיר וַיִּגְדָּה

תניבה שיש בה שני טעמים, משרת ומפסיק, ואחר המשרת שוא, הוא נע, כמו -

- (א) וַיֹּאמְרוּ
- (ב) וּלְתוֹשֵׁבָהּ
- (ג) שִׁמְלֹתֶיהָ

(ד) כל שוא שתחת אות דגושה (אות דל"ת של אות דגושה הוא רמז לכלל ד'), הוא נע, כמו -

- (א) מִקְדָּשׁ
- (ב) הַצְּפִינֹו
- (ג) טִבְעֹו

אמנם אם הדגש בא באות האחרונה מהתניבה, השוא יהיה שוא נח, כמו -

- (א) שִׁמְעֵתָ
- (ב) וַיִּחַדָּ
- (ג) אָמַרְתָּ

ובאם האות הקודמת לאות האחרונה, היא אות גרונית, אז יתחלף השוא לפתח תחת האות הגרונית כדי שלא תבלע, כמו - שִׁמְעֵתָ.

כללי שוא נע ושוא נח

(ה) הדומות (ה) של הדומות רמז לכלל ה', כשיבואו שתי אותיות רצופות דומות, והתיבה הראשונה מנוקדת בשוא, אז הוא נע, כמו -

הַלְלוּ הַנְּגִי כּוֹנְנֵי

וכל שוא הבא אחר תנועה קטנה, ומעמיד תחתיה, ואין בה דגש, ואיננה נחה, דע, כי משפטה להיות כתנועה גדולה, כמו -

- (א) מְשִׁכּוּ וְקָחוּ
- (ב) יִגְדְּךָ רַע
- (ג) יִשְׁמְךָ אֱלֹהִים
- (ד) גְּנַבְתִּי יוֹם
- (ה) וּשְׁתִּי אֶת גְּבֻלְךָ

שוא הבא אחר וא"ו שורוק, הוא נח, ומבטא הוא"ו כמו w באנגלית, כמו -

וְקִטְרְתֶם וְכַתְבְּתֶם וְתַקְעֶתֶם

(א) מהנאמר תבין, כי השוא יהיה נח, אחר תנועה קטנה.

(ב) ואחר וא"ו שורוק בראש תיבה.

(ג) ובסוף תיבה עם כי יהיה דגש בתוך האות השואית.

(ד) אם יקדים לשוא טעם, כמו - הַמְּוֹתָהּ לַחֲסִידָיו.

השוא תנועה קלה

ידוע תדע קורא נעים כי השוא היא תנועה קלה וחלושה מאוד עד שלפעמים נסמך על התנועה שלאחריה, כמו - בְּרֵאשִׁית - שְׁמַע, ופעמים תסמך על תנועה שלפניה כמו - אֶבְרָהָם - יִצְחָק.

או תבוא בראש ההברה, אפי' באמצע תיבה ותהיה נע, כמו - יִשְׁבִּים. ומפני זה לא יבואו שני שואים בראש תיבה כי הראשונה אין לה סמיכות לא לפניה ולא לאחריה.

כשיבואו שני שואים בסוף תיבה אז שניהם נחים, כמו - וַיֵּשֶׁת. ואם תבוא אחת מאותיות אחר"ע קודם האות האחרונה תנקד אותיות אחר"ע בפתח שאולה, כמו -

יְדַעַתְּ - יְדַעַתְּ - וַיַּחַדְךָ - וַיַּחַדְךָ

ולא מצאנו שתי אותיות נחות נראות בסוף התיבה, אלא אם תהיה השניה אחת מאותיות

פ - ת - ך - ד - ק - ט - ב

תוֹסֵף¹ - וַיִּשֶׁתְּ - וַיִּבְרַךְ - וַיִּנְרַךְ - וַיִּשְׁק - וַיִּשְׁט - וַיִּשְׁבֶּ

אולם שתי אותיות נחות זה אחר זה, לא יתכן אלא אם השניה אל"ף, כמו -

מְלוֹא - הוּא - הוּא

וכן באמצע תיבה, כמו - תְּבוֹאֲתָהּ.

1. תוסף הפ"א דגושה, משלי פרק ל' פסוק ו'.

השוא תנועה קלה

ונמצא למלאות לחרבות ירושלים, וכן נאוד החלב,
אבל הוי"ו הוא מכלל אהוי"י הנוספות. והמלה
יותר נכונה מבלעדי הוי"ו.

גם אחרי שוא נע, לא יבא אות דגושה לעולם.
ואם היא שוא נח יבואו אותיות בג"ד כפ"ת
דגושים על הרוב, כמו - יְזַכֵּר - יְשַׁפֵּט.

וכשיבואו שני שואים בראש התיבה אזי ישתנה
השוא שבאות הראשון לתנועה קטנה, ונקראת
תנועה קלה.
ועל כן לא תוכל האות ההיא לקבל לא נגינה ולא
מתג, כמו -

שִׁפְתֵי תמורת שִׁפְתֵי מן שִׁפְתִים
מְלִכִי תמורת מְלִכִי מן מְלִכִים

על כן אפי' אותיות בג"ד כפ"ת הבאות אחריהן
הם רפויות.

ובאותיות השריקה, שהם ז - ס - ש - ין (חוץ
מהרי"ש), אם יבא שוא נח באחת מהם, אותיות
בג"ד כפ"ת הבאות אחריהם הם דגושות כדי שלא
יתבלע מבטאם, כמו -

יְזַכֵּר יְשַׁפֵּט הַסִּפְתֵי אֶצְבָּע

ושתי החטפים יבואו באותיות הגרון במקום שוא
נע, כמו - אֶעְבֹּר - יַעְבֹּר.

יש מעטים שיבואו באותיות אחרות והם עפ"י המסורת.

החטפים

שלשת החטפים הם -

(א) חטף פתח (ב) חטף סגול (ג) חטף קמץ
עיקרם לשרת באותיות אחה"ע, על הרוב, כמו -

(א) אַהֲרֹן יַעֲקֹב מִחֵלָה מֵאֶכָל
(ב) אֲעִשֶׂה יֵאָהֲבֵנִי אֶחָרוּ הַיּוֹתֵם
(ג) חָרִי אֲנִיָּה יַעֲמֵד אֶהְלוּ

פעמים, יבא חטף קמץ באותיות אחרות, כמו -

(א) בְּמַתִּי אֶרֶץ (ב) מַעֲטֵי צָרִי (ג) שִׁבְעֵי שִׁפְלִים
חטף פתח, יבוא באות הראשונה מאותיות דומות
רצופות, כמו -

(א) צָלְלוּ כַּעֲפֹרֶת (ג) רִיבְבוֹת אִפְרַיִם
(ב) בְּהִרְרָם שִׁעִיר (ד) וַיִּתְרַצְצוּ הַבְּנִים

ועוד יבא חטף פתח, באותיות אחרות, כמו -

(א) בְּשִׁקְתוֹת הַמַּיִם (ג) בַּעֲצֹבוֹן תֵּאֲכַלְנָה
(ג) וַיִּמְבְּרֵקֶיךָ בְּרוּךְ

לפי בן אשר שעל קבלתנו במסורה אנו סומכים,
קבלנו קריאת חטף פתח, הבא באותיות דומות
ובאותיות שאינם מן הגרון, בשוא נע, ויוצאים מן
הכלל שקריאתם בפתח, תיבות -

(א) וַיָּהֲבֵה אֶרֶץ (ד) קוּם בֵּלֶק וּשְׁמַע
(ב) וַיִּשְׁדָּה אֶרֶץ (ה) וַסְּגֵר פֶּם אֲרִיּוֹתָא
(ג) כֹּל הַשּׁוֹמֵעַ יִצְחָק לִי (ו) וַיִּשְׁבֶּה שִׁבְיָךְ

קמץ חטף

משפט הקמץ, להיות קריאתו נוטה לפתח, אך הוא תנועה גדולה, ומושך אות.

ובעבור חמשה דברים, יקל ערכו להיות כתנועה קטנה, ותהיה קריאתו נוטה לחולם, וסימנם -

”ח - ש - מ - נ - ד”

(ח) חזק:

והוא הדגש, אם יבוא דגש אחר הקמץ, הוא חטוף, כמו -

- (א) רָנִי עֲקֵרָה
- (ב) פָּלוּ תַפְלוֹת
- (ג) עָנִי וְזָמֵרָה

ויוצאים מן הכלל תיבות שִׁמָּה - לָמָּה - יָמָּה - אָנָּה - בְּתִים, אלו המלות נקראות בקמץ רחב ואפלי' אחריו דגש.

(ש) שוא:

קמץ הקודם לשוא, אז הוא חטוף, כמו -

- (א) וּבִיּוֹם פָּקְדֵי
- (ב) עֲצָמָה יִרְבֶּה
- (ג) זָכְרָה־לִּי

קמץ חטף

אבל אם יש איזה טעם או מעמיד (געניא, מתג)
ביניהם, הוא קמץ רחב, כמו -

טעם תחת היו"ד	(א) נְכַלּוּ קוּם
מעמיד תחת החי"ת	(ב) חִקְמָה מֵאֵד
מעמיד תחת השי"ן	(ג) שִׁמְרָה נִפְשִׁי

(מ) מקף:

אם יבוא קמץ בסוף תיבה, ומקף אחר התיבה,
אותו קמץ יהיה חטוף, כמו -

(א) בְּכִלְבֵּבֶךָ
(ב) פְּסָלֶיךָ
(ג) פֶּן יִפְרָצוּ בָּם

ויוצאים מן הכלל, מלות יְבִי הָעָם, כי הם
לעולם נקראים בקמץ רחב אפילו אחריהם
מקף.

וכן אם תבא אות נחה אחר הקמץ, או מעמיד
תחתיו, יהיה קמץ רחב, כמו -

אות נחה	(א) קָרְאִינָא
מעמיד	(ב) תָּבִיאִנִי
אות נחה	(ג) אֲדַבְּרָה־נָא

קמץ חטף

(ג) נחי עין:

מלות הבאות לדבר בלשון עתיד לנסתר, ויבא
בראשם אות וא"ו הַהפוך, ישוב הקמץ לחטוף,
כמו -

(א) וַיָּקָם מֶלֶךְ

(ב) וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא

(ג) וַיִּפְגַּע לְבוֹ

(ד) כפולים:

קמץ הבא באותיות א - י - ת - ז על הכפולים
(בשרש), הוא חטוף, כמו -

שרשם

(א) וַיִּסָּב אֶת הַר שְׁעִיר

(ב) וַיִּחַם בֶּשֶׂר הַיֶּלֶד

(ג) וַיִּמְד שֵׁשׁ שְׁעָרִים

סבב
חמם
מדד

ולתלמידים המתלמדים צריך לומר להם זה הכלל
לנחי עין"ך וכפולים.

(א) כל תיבה שמתחלת בוא"ו פתח

(ב) ויש בה שני קמצים

(ג) והטעם בין קמץ לקמץ

(ד) ואות אחרונה הוא נח נראה

"הוא קמץ חטף"

חלופי התנועות

חלופי התנועות יבואו לשלש עשרה סיבות:

(א) התנועה השלישית שלפני הנגינה, תשתנה לשוא, כמו -

(א) פ־קָרוּ פ־קָדְנִי מן פ־קָדַר
(ב) ד־קָרִי ד־קָרוּ מן ד־קָרַר

(ב) חלופי התנועות בנגינה מפסקת, כמו -

(א) את משמרת ה' שְׁמָרוּ מן שְׁמָרוּ
(ב) גם עשׂו פָּרִי מן פָּרִי
(ג) הטיבו כל אשר דִּבְרוּ: מן דִּבְרוּ

וכן תנועה קטנה לתנועה גדולה, כמו -

(א) את שרה כאשר אָמַר מן אָמַר
(ב) הוא יהיה לי עֶבֶד מן עֶבֶד
(ג) בחכמה יבנה בַּיִת מן בַּיִת

וכן תנועה קטנה, בתנועה קטנה אחרת, כמו -

(א) ויען איוב וַיֹּאמֶר: מן וַיֹּאמֶר
(ב) ויגרשהו וַיִּלְךְ: מן וַיִּלְךְ

חלופי התנועות

ג) חלופי התנועות בסמיכות, כמו -

בנפרד

א) על־דָּבָר שָׂדֵי
ב) מִשְׁפָּט המלך
דָּבָר (בקמץ)
מִשְׁפָּט (בקמץ)

ד) חלופי התנועות בכנוי, כמו -

בכנוי

א) קָדֵשׁ
ב) סִפָּר
ג) גָּדַל
קָדֵשׁוֹ
סִפְרוֹ
גָּדְלוֹ

ה) פתח לפני קמץ, באותיות א - ח - ה - ע, יתחלף בסגול, כמו -

א) הֶחֱכַם
ב) אֶחָיו
תמורת
תמורת

אבל לפני קמץ חטף, ישאר הפתח, כמו -

א) הֶחֱכַמָּה
ב) לֶחֶפְשֵׁי

ו) לסיבת הסמיכות והכנוי, תשתנה התנועה לשוא, והשוא לתנועה, כמו -

בסמיכות
כנוי
ביחיד
א) נְדָבַת יָדָךְ
ב) צְדָקַת תַּמִּים
נְדָבַתוֹ
צְדָקַתוֹ
נְדָבָה
צְדָקָה

חלופי התנועות

ז) להרחבת אות הגרון, יתחלף סגול בפתח, כמו -

מִן צָמַח	א) צָמַח
מִן לָהַב	ב) לָהַב
מִן נָעַם	ג) נָעַם

על דרך בְּגֵד - קָדַשׁ, שלא באותיות גרוניות.

וכן ה"א בפתח, תחת חטף פתח, כמו -

הַעֲדַתִּי בָכֶם	א)
רָאָה הַחֲלֹתִי	ב)

על דרך הַשְׁבַּתִּי - הַקְּמַתִּי.

וכן ה"א בפתח ומעמיד, להרחבת אות הגרון ולא כתנועה קלה, שאינה יכולה לקבל מעמיד, כמו -

הַאֲפָה	א)	הַחֲנָם	ב)	הַעוֹד	ג)

ועוד העי"ן בפתח, תחת שו"א להרחבה, כמו -

שָׁמַעַתְּ	א)	וַיְדַעַתְּ	ב)

על דרך וַיִּשָּׁב - וַיִּשְׁתָּ.

חלופי התנועות

(ח) פתח גנובה:

תיבה שסופה, אחת מאותיות ה - ח - ע, ונקודתם פתח, והאות הקודמת לה, היא באחת מתנועות גדולות, חוץ מן הקמץ. אז נקראת כמו באל"ף פתוחה, ונקראת פתח גנובה או פתח שאולה.

אמנם, יש הבדל במבטאה בין הספרדים לאשכנזים, הספרדים קיבלו מבטא קריאת פתח גנובה, באם קודמת לחיריק או צירי, כאילו יש בה יו"ד בפתח, ואם קודמת לחולם או שורוק, נקראת כאילו יש בה וא"ו בפתח, ונשמע כמו האות w, כמו -

ספרד	אשכנז	
רִי-נַח	רִי-אַח	(א) רִיחַ
הַשְּׁבִי-נַע	הַשְּׁבִי-אַע	(ב) הַשְּׁבִיעַ
גִּיחוּ-נַח	גִּיחוּ-אַח	(ג) גִּיחוּחַ
גִּי-נַח	גִּי-אַח	(ד) גִּיחַ
רִי-נַח	רִי-אַח	(ה) רִיחַ

וכן יש שקוראים

(א) שְׁתִּי אֶ-שְׁתִּי (ב) שְׁתִּים אֶ-שְׁתִּים

באל"ף שאולה, והטעם לפי שלא יבא דגש אחר שוא נע.

חלופי התנועות

וכן יש שורוק שנקרא כמו אל"ף, והוא כבוא וא"ו השימוש לפני שוא בראש התיבה, כמו - וְקָלִי - וְקִשְׁרָתְּם - וְקִתְּבֶתֶם, נקראים למספר מנהגים באל"ף שאולה, כמו - אִוְקִשְׁרָתְּם. ויש הקוראים בוא"ו כפולה, כמו האות w.
וכן לפני אותיות ב - מ - פ, הבאים בוא"ו שורוק בראשם, גם כן מוספים אל"ף שאולה, כמו -

אִוְבִרְךָ	א (וְבִרְךָ)
אִוְמַרְךָ	ב (וְמַרְךָ)
אִוְפָדָה	ג (וְפָדָה)

ט) לפעמים, תשמש הפתח שאולה את התנועה שלפניה, ותמלא היא את מקומה, כמו -

מִן שְׂמִינָה	א (שְׂמִינָה)
מִן הַאֲנָה	ב (הַאֲנָה)
מִן הַגִּלְגָּל	ג (הַגִּלְגָּל)

ונוהג כן לרוב, בסמיכות, כמו -

ג (לְרוֹקַע הָאָרֶץ)	א (רִגַע הַיָּם)

י) וְשִׁתִּי החטפים, כבואם לפני שוא נע, ישמט מהם השוא ותשאר התנועה לבדה, ויש לה דין תנועה קלה.
והשוא שלאחריה הוא שוא נע בלי מעמיד. והמעמיד נאשר באותיות א - י - ת - ן כמקודם, כמו - יַעֲבֹדוּ מִן יַעֲבֹד, נֶאֱכָלָה מִן נֶאֱכָל.

חלופי התנועות

וכן החטף פתח של ה"א השאלה, כבואו לפני
שוא נע, ישמט גם כן השוא, ונשאר הפתח לבדו
ודגש אחריו, כמו -

הַשְּׂמֵנָה הַכְּתָנָה הַבְּמֵחָנִים

ומשפטה גם כן כתנועה קלה.

יא) התחלפות התנועות:

פתח בקמץ, חיריק בצירי, קבוץ בחולם,

לתשלום הדגש לפני אותיות א - ה - ח - ע - ר,
כמו -

א) הַמְּפָאֵר	תמורת	הַמְּפָאֵר	(עס דגש באל"ף)
ב) הַמְּפָאֵר	תמורת	הַמְּפָאֵר	(עס דגש באל"ף)
ג) פֶּאֵר	תמורת	פֶּאֵר	(עס דגש באל"ף)
א) הַמְּבַרֵךְ	תמורת	הַמְּבַרֵךְ	(עס דגש ברי"ש)
ג) הַמְּבַרֵךְ	תמורת	הַמְּבַרֵךְ	(עס דגש ברי"ש)
ב) בֵּרֵךְ	תמורת	בֵּרֵךְ	(עס דגש ברי"ש)

יב) התחלפות נקודת הו"ו, המשמשת בראש
התיבה, כפי שיתבאר משפטה להלן.

יג) השתנות השוא של אותיות ב - כ - ל, בסוף
הפסוק, כמו - בְּטִנָּא - פִּינָה. ולפני אות
גרונית, בקמץ לתשלום הדגש, כמו - וַיֹּאמֶר
הנה בְּאֵהָל:

נח נראה ונח נסתר

(א) אות נחה:

כל אות הבאה בלי תנועה (ניקוד) תחתיה, נקראת נחה, וכן האות האחרונה שאין תנועה תחתיה, כמו -

בָּא בֶן שָׁם מָה יָד לוֹ

(ב) נח נסתר:

אולם אם האות בלי התנועה, אינה נרגשת במבטא, וכאילו אינה כתובה נקראת נח נסתר, כמו -

קָרָא עָשָׂה שָׁמוֹ עֵינֵי

(ג) נח נראה:

ואם האות בלי התנועה, נרגשת ויוצאת במבטא, נקראת נח נראה, כמו -

אֲבָרְהָם יִצְחָק יַעֲקֹב

(ד) לפעמים נח הנסתר אחרי תנועה גדולה, נשמט מן הכתב, רק הוא נמשך בכח ההברה, כמו -

(א) לאות על קָרָא על ידכה
(ג) בָּרָךְ חסיתי בכח חסיתי

נח נראה ונח נסתר

כל האותיות יכולים להיות נח נראה, לבד מאותיות אהו"י, שהם נחות נסתרות, כבואן אחרי התנועות שיזכרו, אחת לאחת.

האל"ף:

האל"ף הוא נח נסתר אחר כל חמש התנועות הגדולות, כמו -

בא ראשית היא ראש הוא

וכן לפעמים אחר החמש תנועות קטנות, כמו -

צואר טנא ראשון פארה

ולפעמים יבא האל"ף נח נראה, אחרי שלשה מן התנועות, פתח, סגול וקמץ חטף, כמו -

נאדימו נאדר באשה

הה"א:

הה"א תנוח נח נסתר, אחר חמש תנועות, קמץ, פתח, סגול, צירי, חולם, כמו -

מה יפה עשה מעשה שלמה

ולפעמים, יוכל להיות נח נראה בה"א, אחר קמץ הבא לכנוי נסתרת, כמו -

א) יריחו ואת מלכה מלך שלה

ב) על נדה יד שלה

מה שאין כן מלכה בלא דגש, הוא שם תאר.

נח נראה ונח נסתר

וכן תבוא הה"א, נח נראה אחר פתח בארבעה שרשים, והם -

כְּמַה תְּמַה נְגַה וְתַלְה

על דרך וְתַפְּן, והפתח להרחבת אות הגרון, ולהוראה זו יבא דגש בתוך הה"א.

הוא"ו:

הוא"ו תנוח אחר שתי תנועות, חולם, ושורוק דוקא, כמו -

וְהִיוּ לוֹ שׁוּבוּ

היו"ד:

היו"ד תנוח אחר שלש תנועות, והם צירי, חיריק, וסגול, כמו -

בְּנִי אָחִי אֶהְבֶּדָה

וכן, אחר קמץ הבא לנסתרים, כמו -

פְּנִיו יָדָיו בְּנִיו

אולם כבוא וא"ו או יו"ד אחר תנועות אחרות, הן נחות נראות, כמו -

גַּו זֶו עֲנֹו בְּנֹו הִיוּ גְלוּי בְּנִי

הדגש

כבר אמרנו, כי הדגש הוא נקוד בתוך האות, אבל כשיבא בתוך האות ה"א, אז נקרא מפיק, שמוציא הברת ה"א מהסתר לגלוי.

הדגש נחלק ל -

א) דגש קל ב) דגש חזק

דגש קל:

הוא הבא באותיות בג"ד כפ"ת הבאות בראש תיבה, כמו -

דודי	גבור	פראשית
תמים	פתיל	פפול

עוד יבא דגש קל אחר שוא נח, בראש ההברה של אותיות בג"ד כפ"ת, כמו -

תת-גַר מִשְׁ-כָּן כֶּסֶפֹּו מִדְ-בַר

ולא באו דגשים אלו, אלא לעכב קריאת אותיות בג"ד כפ"ת ברפה.

דגש חזק:

ידוע תדע כי לענין הדגש יתחלקו האותיות לשלשה. אותיות א-ח-ה-ע-ר לא יקבלו לא דגש קל ולא דגש חזק, כי אם לפעמים עפ"י המסורה.

הדגש

ואותיות בג"ד כפ"ת יקבלו דגש חזק ודגש קל.
ואותיות ט"ס שק"ץ נוזלי"ם, לא יקבלו כי אם דגש חזק.

ועתה נבאר שבעה אופנים אשר יבא בהם דגש חזק.

האופן הראשון:

דגש חזק יבא על חסרון אות נו"ן או למ"ד השורש כאשר תראה בחסרים, כמו -

שורש	משפטו	
נָדַר	יְנַדֵּר	(א) יְדַר
נָגַשׁ	יְנַגֵּשׁ	(ב) יְגַשׁ
נָטַע	יְנַטֵּעַ	(ג) מְטִיעַ

הדגש באותיות דל"ת, גימ"ל וטי"ת, להורות על חסרון נו"ן השורש.

וכן, וירד העיט עליהפגרים ויִשָּׁב אתם אברם, פירושו - ויִנְשָׁב. וכן אשר יִסָּף בהן זהב, פירושו - יִנְסָף. והדגש מורה על חסרון הנו"ן.

לפעמים יבא דגש חזק להורות חסרון נו"ן הנפֿעל, כמו -

ותנפקהנה	(א) ותִּפְקַחְנָה עיני
הנשמר	(ב) הִשְׁמַר לך
ינפקד	(ג) בל יִפְקַד

הדגש

עוד יבוא הדגש להורות על חסרון נו"ן מן, כמו -

מן פרו	(א) ותקח מפריו
מן דודאי	(ב) מדודאי בך
מן מרה	(ג) ויסעו ממרה

האופן השני:

דגש חזק יבא גם להוראת הבנינים פעל פעל -
והתפעל, כגון חסרון אות תי"ו של התפעל, כמו -

מתדבר	(א) הקול מדבר
למתטהר	(ב) ולקח למטהר
התטמאה	(ג) אשר הטמאה

האופן השלישי:

יבא דגש חזק על חסרון אות כפל מגזרת
הכפולים, כמו -

שורש	משפטו	
סָבַב	סָבַבְתִּי	(א) סָבַבְתִּי
חָנַן	חָנַנְנִי	(ב) חָנַנְנִי
מָדַד	מָדַדְתִּי	(ג) מָדַדְתִּי

הבי"ת, הנו"ן, והדלי"ת דגושים להורות על חסרון
אות הכפל.

האופן הרביעי:

יבא דגש חזק אחר ה"א הידיעה, כמו -

הקהל	המנרה	הדרך	הגדול

הדגש

ועוד יבא הדגש אחר אותיות כ - ל - ב
המשמשין למלאות ה"א הידיעה, כמו -

א) ועשה לָפָר	להפר
ב) והיה כעם פִּתְחָן	כהכהן
ג) וראשו בְּשָׂמִים	בהשמים

האופן החמישי:

יבא דגש חזק אחר וי"ו הַהֶפֶךְ (בעתיד) המשמש
בראש אותיות י - ת - ג, כמו -

וַיֹּאמֶר וַתֹּאמֶר וַנֹּאמֶר

האופן השישי:

יבא דגש חזק אחר תנועה קטנה, להורות הנח
אשר יחסר, כמו -

צריך להיות

א) לך ה' הַגְּדֹלָה	הגדולה
ב) ופטרי צִצִּים	ציצים
ג) וערפל חַתָּלְתוֹ	חתלתו

הדגש באו"ת למ"ד של הַגְּדֹלָה, בא להורות על
חסרון הוי"ו שלפניו. וכן הדגש באות צד"י של
צִצִּים, בא להורות על חסרון היו"ד שלפניו.

הדגש

וכן יבא הדגש על חסרון אות ה"א, שנחסר מהכתב, כמו -

צריך להיות

מַה לָּכֶם	(א) מַלְכֵם תִּדְכְּאוּ
מַה זֶה	(ב) מַזָּה בִידֶךָ
מַה הֵם	(ג) מַהֵם עוֹשִׂים
יַעֲרֹכְנָהוּ	(ד) יַעֲרֹכְנוּ הַכֹּהֵן
יִשְׁמְרֵנָהוּ	(ה) יִשְׁמְרֵנוּ בַעֲלֵיו

האופן השביעי:

ועוד יבא הדגש חזק לתפארת הקריאה, כמו -

- (א) עֲקֵבֵי סוֹס
- (ב) עֲנָבֵי נֹזֶדֶךְ
- (ג) מִקְדָּשׁ ה'

כללי בג"ד כפ"ת

כל בג"ד כפ"ת הסמוך ל"אהו"י רפה. בר, ממפיק, מפסיק, דחיק ואתי מרחיק, וזה באורם.

אותיות בג"ד כפ"ת, הבאים בראש תיבה, הם דגושים, אבל כשתבא אחת מאותיות א' ה' ו' י' בסוף התיבה הקודמת לה, אז יבוטל הדגש, ואותיות בג"ד כפ"ת יבואו רפויים. אמנם מארבע סבות יבוטל זה הכלל, והם -

מפיק, מפסיק, דחיק, אתי מרחיק,

(א) מפיק:

פירוש, כשהאות הסמוכה לאותיות בג"ד כפ"ת היא ה"א, או י"ד, או ו"ו מפיק, אז אותיות בג"ד כפ"ת יבואו דגושות, כמו -

(א) בְּצַדָּה תִּשִּׁים (ב) הוּי פְּלִיצְמָא
(ג) אָחִיו בָּא מִצִּידו (ד) יָדָיו תִּבְיָאָנָה

ויוצאים מן הכלל,

(א) קו תהו (ב) שְׁלוֹ בָּה (ג) יי בָּם

(ב) מפסיק:

אם תבא תיבה אשר סופה מאותיות א' ה' ו' י', ויש בה טעם אחד מן המפסיקים, אז יבא דגש, באותיות בג"ד כפ"ת, כמו -

(א) עִשׂוּ וּפְלָה (ב) עַל עֲמוּ וּפְחָם
(ג) וּפְתַח הַתְּבָה בְּצַדָּה (ד) וְלִמְהִינָה לִי בְּכַרָּה

כללי בג"ד כפ"ת

ג) דחיק:

מלה זעירא שסופה ה"א, ונקודה פתח או סגול או קמץ, עם מקף אחריו. אותיות בג"ד כפ"ת הבאים אחר המקף, יהיו דגושים, כמו -

א) מַה־פְּרָצַתְּ ב) מַה־יִפְצַע ג) מַה־יִפְרִי

וכן אם תיבה שסופה ה"א עם מקף, ואחריו מלה זעירא מתחלת באות בג"ד כפ"ת, יבטל הרפה, כמו -

א) תִּכְסְּהֵיכָה ב) נִפְהֵיבו

ובזה שוה הכלל לאותיות ט"ס שק"ץ נוזלי"ם, כמו

אֶלְכֵה־נָא

ד) אתי מרחיק:

כל תיבה שהיא מלעיל, וסופה ה"א בלתי שרשית (גם כי תהיה הה"א נעלמת), ואחריה גם תיבה מלעיל, שראשה בג"ד כפ"ת או מאותיות ט"ס שק"ץ נוזלי"ם, באופן שאין בין טעם התיבה הראשונה לשניה כי אם תנועה אחת, אז יבא בם הדגש, כמו -

א) אֶרְצָה פְּנַעַן ב) וַעֲבַדְיָךְ בְּאֵי ג) אֶרְצָה גִּשְׁזַן

כללי בג"ד כפ"ת

ואם תהיה הה"א שרשית, היא רפויה, כמו - ענה
ב. ואם היא אחר סגול, עם כי תהיה שרשית
יבטל הרפה, כמו - תעשה פלא.

עוד יש מבטלים אחרים לרפה:
א) כשתבאנה בראש תיבה, שתי אותיות דומות
מבג"ד כפ"ת או ממוצא אחד (כמו בומ"ף),
והראשונה נקודה בשוא, אז בהכרח יבטל
הרפה והיא דגושה, כמו -

- א) פּחֶפְפְּרִי פְּפַרְעָה
- ב) לֹא יִרְדְּנוּ בְּפֶרֶךְ
- ג) נִשְׁכַּבָּה בְּבִשְׁתֵּנוּ
- ד) קִטְנָה פְּכָךְ

ואם אינם ממוצא אחד, לא יבוטל הרפה,
כמו -

- א) קָרְחוּ קְפָתִים
- ב) וְהָיָא קְפֹרְחָת
- ג) הֵן אֲנִי קְפִיךְ

ויוצא מן הכלל - אֲזוּרִינָא קְגָבְר

ב) וכן אם האות הראשונה אינה בשוא, אז יבאו
רפויים, כמו -

- א) וְהוּא אִשָּׁה בְּבַתּוּלִיָּה
- ב) וְהִיא בְּכֹזִיב
- ג) כִּי כְּגִבָּה שָׁמַיִם

כללי בג"ד כפ"ת

ג) וכן אם החצי הראשון של המלה, דומה לחצי האחר, הדגש קיים, כמו -

א) ושמתי פְּכֹד (ב) ונלאיתי פְּלֹל

ד) אחר שוא נח יבוטל הרפה, ואותיות בג"ד כפ"ת יבואו דגושים, כמו -

א) וַיִּרְא קָלֶק (ב) וַיִּרְא פְּרַעַה (ג) וַיִּרְא דוֹד

ה) תיבות המסימות ב-ף או ב-ת קמוצות, דינם כמו שהיה כתוב ה"א אחריהן, ובג"ד כפ"ת אחריהן רפה, כי המה מושכות בהברתן ה"א נח נסתר, כמו -

א) כי ישאלך בְּנֶה (ב) ובלכתך בְּדָרֶךְ
ג) ופניך בְּבֶקֶר (ד) וְעַמְדַתְּ בְּהַר

ו) ועוד ראיתי, אם יש מקף בין תיבה הראשונה לתיבה המתחלת בשתי אותיות דומות, גם לא יבוטל הרפה, כמו - לֹא־תִתְעַב.

ושמונה יוצאים מן הכלל עפ"י המסורה, כי נדגשו מבלי מבטל הרפה, והמה -

א) פִּיגְאָה גְּאָה	ה) אֲדַרְגֹּרִיא ¹ גְּדַבְרִיא דְתַבְרִיא
ב) עִבְיָנִי גְּאֵלֶת	ו) אֲדַרְגֹּרִיא גְּדַבְרִיא דְתַבְרִיא
ג) מִי פְּמֹכָה	ז) סַבְכָּא פְּסַנְתְּרִין
ד) יְדַמֵּי פְּאֵבָן	ח) וְחַכְמָה פְּחַכְמַת

1. עי' מנחת שי דנאל פרק ג' פסוק ב'. ועי' במנחת שי שמות פרק ט"ז פסוק א'.

שימושי אותיות מ-ש-ה-ו-כ-ל-ב

המ"ם:

א) המ"ם תשמש במקום מן, ומשפטה להנקד בחיריק, ודגש אחריה, כמו -

א) ותקח מִפְּרִי	מִן פְּרִי
ב) מְהוֹדָאֵי בֶן	מִן הוֹדָאֵי
ג) תְּבַרַךְ מְנַשִּׁים	מִן נָשִׁים

ב) וכאשר תבוא לפני אותיות א - ח - ה - ר - ע תנקד בצירי, לתשלום הדגש, כמו -

א) מֵאִדָּם עַד בְּהֵמָה
ב) מִחֶזֶק מִמֶּנּוּ
ג) כִּבְדֵם אֶת ה' מִהוֹנֵךְ
ד) מִרוּחַ סוּעָה
ה) מֵעֶרֶב עַד בֶּקֶר

ג) ויוצאים מן הכלל, תיבות שהמ"ם בחיריק, כמו -

א) מִחוּץ
ב) מִחוּט
ג) מִרְגֵזֶךְ
ד) מִרְדָּף

שימושי אותיות מ-ש-ה-ו-כ-ל-ב

המ"ם:

(ד) ואם אחרי המ"ם, יו"ד נקודה בשוא, תנוח
היו"ד ותשאר המ"ם בחזיק, כמו -

- (א) מימין ישראל
- (ב) ושימחתים מיגונם

ויש פעמים שלא תנוח, כמו -

- (א) ורבים מיטני אדמת עפר
- (ב) לגרשנו מן־שִׁתָּךְ

(ה) מ"ם השלילה:

- (א) מהמטיר עליו מטר
 - (ב) וימאסך ממלך
- שלא להמטיר
שלא תהיה מלך

(ו) מ"ם הזמן:

- (א) מעורך עד היום
- (ב) מיום ליום
- (ג) מטרים שום־אבן

שימושי אותיות מ-ש-ה-ו-כ-ל-ב

המ"ם:

ז) מ"ם הסיבה:

תשמש במקום בגלל, כמו -

א) מְחַטָּאת נביאיה

ב) מְחַמֵּס אחיך יעקב

ח) מ"ם ההשואה:

א) מְגַדִּישׁ ועד קמה

ב) מְעוֹלֵל ועד יונק

ט) מ"ם היתרון:

לפעמים תשמש המ"ם במקום, מ"ם היתרון,

כמו -

א) טוב פריי מְחַרוץ

ב) טוב שים מְשַׁמֵּן טוב

ג) מראה עינים מְהַלְךְ־נפש

י) ולפעמים תהיה המ"ם חסרה מן הכתב,

כמו -

א) עד יקם גוי אֲנִיכִיו מאויביו

ב) השמרו לכם עֲלוֹת בהר מעלות

ג) אלחנן בְּדוֹדוֹ בֵּית לָחֶם מבית לחם

שימושי אותיות מ-ש-ה-ו-כ-ל-ב

השי"ן:

השי"ן תשמש במקום אשר, ונקודתה סגול, ודגש אחריו, כמו -

- (א) שִׁבְטֵיפְלֹגוּ זְכַר לָנוּ
- (ב) שִׁשִּׁים עֲלוּ שִׁבְטִים
- (ג) עַד שִׁתְּחַפֵּץ

ולפני אותיות הגרון, ישאר הסגול, בלי תשלום דגש, כמו -

- (א) שִׁעַמְלָתִי לַעֲשׂוֹת
- (ב) שִׁאֲהָבָה נִפְשִׁי
- (ג) שִׁעֲשׂוּ יָדַי

ולפעמים תנקד השי"ן בפתח, ודגש אחריו, כמו -

- (א) שִׁקְמָתִי לַעֲשׂוֹת
- (ב) שִׁלְמָה אַהֲיָה

ודגש זה נשלם לפני אות הגרון, בקמץ ומעמיד, כמו -

שִׁאֲתָה מְדַבֵּר עִמִּי

ויוצאים מן הכלל, שתי תיבות שהשי"ן בשו"א, והם -

- (א) שִׁהוּא עִמְלִי
- (ב) שִׁהִם־בַּחֲמָה

שימושי אותיות מ-ש-ה ו-כ-ל-ב

הה"א:

הה"א תשמש לשני דרכים,

(א) לשאלה - ולתימה

(ב) לידיעה - ולקריאה

(א) כאשר תבוא הה"א לשאלה - ולתימה, תנקד בשוא ופתח (חטף פתח), כמו -

(א) הַשְׁמֵר אַחֵי אַנְכִי

(ב) הַמְלִךְ תַּמְלִךְ

(ג) הַשְׁפֵּט כָּל הָאָרֶץ

(ב) ואם תקדים ה"א השאלה לשוא, תנקד בפתח לבדו, ועל פי רוב רפה אחריה, כמו -

(א) הַבְּרָכָה אַחַת

(ב) הַשְּׂמֵנָה הִיא

(ג) הַפְּתִיחַ בְּנֶךְ

(ג) וכאשר תבוא הה"א לידיעה - ולקריאה, נקודה בפתח, ודגש אחריו, כמו -

(א) וְהָיוּ הַפְּרָבִים

(ב) וַיִּמְצָא הַגְּבִיעַ

(ג) עִשְׂרֵת הַדְּבָרִים

(ד) וַיַּעַשׂ אֶת־הַמְּנֶרֶה

1. הברכה בשוא תחת הבי"ת ולא שוא פתח כדעת המנחת שי בראשית כ"ז, ל"ח. וע"ע בספר משכיל לדוד (לרד"ף פארדו) שם.

שימושי אותיות מ-ש-ה-ו-כ-ל-ב

הה"א:

ד) ולפני אותיות הגרון (א'ר'ע'), שאינם מקבלים דגש, תתחלף הה"א בקמץ, לתשלום הדגש, כמו -

- א) על הַאָרֶץ
- ב) את הַרְאֵשׁ
- ג) לפני הַעֲרֵת

ה) ואם אותיות א'ח'ע'ה נקודות בקמץ, תבוא הה"א בסגול, כמו -

- א) הַאֲנֹכִי הַרִיתִי
- ב) הַחֹזֵק הוּא
- ג) הַעֲרִים לַמַּקְלֵט
- ד) הַהֲשִׁיב אֲשִׁיב

ויוצאים מן הכלל שמות של הברה אחת, כמו הָהָר - הָעֵם. וכן תיכנת הַאָרֶץ יוצאת מן הכלל, בעבור שהאל"ף היא נקודתה סגול, בלי הה"א.

ו) אולם אם אותיות הגרון, נקודות בתנועות אחרות, אז ה"א השאלה תנקד בפתח ומעמיד, כמו -

- א) הַאֲלֹף וְקִרְאֵתִי
- ב) הַחִיִּיתֶם כֹּל נִקְבָּה
- ג) הַעֲבֹד יִשְׂרָאֵל

שימושי אותיות מ-ש-ה-ו-כ-ל-ב

הה"א:

ז) ובבוא ה"א השאלה עם אות השימוש, משפטה
לבא לפני אות השימוש, כמו -

- א) הַבְּמִחְנִים אִם בַּמִּבְצָרִים
- ב) הַפְּצֵקְתָּהּ הַבֵּאָה אֵלַי
- ג) הַלֵּבָן מֵאָה שָׁנָה

ח) אמנם משפט ה"א הידיעה, לבוא אחר אות
השימוש, כמו - בְּהַשְׁמִים חֶסֶדְךָ.

ט) ה"א השאלה או ה"א הידיעה הקודמת לאות
מ"ם בשוא (לדוגמה הַמָּ . .), ה"א תנקד פתח
ומעמיד תחתיו, והמ"ם רפה, כמו -

- א) פִּיפִי הַמְדַבֵּר
- ב) הַמְקַרָּה בַּמִּים
- ג) הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם
- ד) הַמְעֵט הוּא אִם רַב

וכן ה"א השאלה או ה"א הידיעה הבאה לפני
יו"ד שואית, (לדוגמה הַיָּ . .), ה"א תנקד פתח,
בלי מעמיד והיו"ד רפה, כמו -

- א) חֹמֶשׁ הַיְרִיעֹת
- ב) וְכָל־הַיְתָדוֹת

אבל אם אחרי היו"ד השואית, אחת מאותיות
ע - ו - ה, אז הדגש קיים, כמו -

- הַיְעָנִים
- הַיְנָנִים
- הַיְהוּדִים

שימושי אותיות מ-ש-ה-ו-כ-ל-ב

הה"א:

וזה דוקא בה"א הידיעה אבל בוא"ו ההיפוך,
נשאר היו"ד רפה, גם אם יבא לפני אותיות ע - ו
- ה, כמו - וַיְהִי לְיוֹם - וַיַּעֲנֵנוּ

ובתיבות הלויים הקצקצעים, הה"א תנקד פתח
ומעמיד תחתיו, והשוא רפה. אולם ביחיד יחזור
למשפטו בדגש, כמו -

א) אלה משפחות הלוי (ב) ותעל הקצקצע

הה"א גם תשמש במקום אשר, כמו -

הַהֲלֹכוּ אִתּוֹ תְּמֹרֶת אֲשֶׁר הֲלֹכוּ אִתּוֹ

אות הה"א לפעמים נגלית ולפעמים נעלמת כאות
המשמשת לשם.

ואם יבא שם העצם ושם התאר אחריו, אם תהיה
הה"א בשם העצם, תבוא גם בשם התאר, דרך
משל -

הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים

שימושי אותיות מ-ש-ה-ו-כ-ל-ב

הוא"ו:

א) הוא"ו כבואה לשמש לחבור, נקודתה שוא, כמו -

- א) ראובן וְשִׁמְעוֹן
- ב) דן וְנַפְתָּלִי
- ג) משה וְאַהֲרֹן

ב) אם תבא הוא"ו לפני אות הנקודה בשוא, אז תנקד הוא"ו בשורוק, כמו -

- א) הלב וְדָבַשׁ
- ב) נטף וְשָׁחַלַת
- ג) הוא וְשָׁכְנוּ

ג) וקודם אותיות ב - מ - פ, על פי רוב תנקד הוא"ו בשורוק, כמו -

- א) וּבָלַק
- ב) וּמְשָׁה
- ג) וּפְרָעָה

ד) לפני אות יו"ד הנקודה בשוא, תאבד היו"ד נקודתה, והוא"ו תנקד בחיריק, כמו -

- א) וַיְהוּדָה
- ב) וַיִּדְעָתֶם
- ג) וַיִּדִּי

שימושי אותיות מ-ש-ה-ו-כ-ל-ב

הוא"ו:

ה) ובבואה לפני החטפים, אז תנקד לנקודה אשר
תתחבר לחטף, כמו -

א) וְאֲנִי אֵנָה אֲנִי בֵּא

ב) חֶסֶד וְאֶמֶת

ג) וּשְׂפָחוֹת וְעֲבָדִים

רק לפני תיבות - הָיָה - הָיָה, תנקד הוא"ו
בסגול תחת שורוק, כמו -

א) וְהָיָה בְּרֵכָה

ב) וַיִּתְּפֹל בְּעֶדְךָ וְהָיָה

ו) וכן וא"ו המהפכת מעבר לעתיד, תנקד בשוא,
כמו -

וְעֲנִית וְאָמַרְת וְשָׁמַר וְהָיָה

ובשורוק, לפני אותיות ב - מ - פ,
כמו -

וּבְרָךְ וּבְשִׁלְתָּ וּמְשִׁלְתָּ וּפְתַחְתָּ

ובחיריק, בתיבות וְהֵיטֵב - וְהֵיטֵב, וכן לפני
אות גרונית כנ"ל, תהפך לנקודת החטף.

שימושי אותיות מ-ש-ה-ו-כ-ל-ב

הוא"ו:

ז) וכבואה לשמש לפני האלקים, תנקד הוא"ו בצירי, והאלף תנוח, כמו -

וַאֲלֵקִים

ח) ולפני השם המיוחד, ואדנות, תנקד הוא"ו בפתח, והאלף והיו"ד ינחו נח נסתר, כמו -

א) וַאֲ - הוֹשֵׁם

ב) וַיְ - יָ

ט) וא"ו המהפכת עתיד לעבר, תנקד בפתח, ודגש אחריו, כמו -

וַיֹּאכַל וַיִּשֶׁת וַיִּקַּם וַיִּלֶךְ

י) ולפני אל"ף של אותיות א - י - ת - ה, יתחלף בקמץ כמו -

א) וַאֲמַר

ג) וַאֲתַחַנֵּן

ב) וַאֲכַל

ד) וַאֲתַנַּפֵּל

יא) ולפני יו"ד שואית, נשמט הדגש, כמו -

א) וַיִּכַּל

ב) וַיִּדְבֵּר

ג) וַיִּזְנַב

שימושי אותיות מ-ש-ה-ו-כ-ל-ב

הוא"ו:

יב) אבל אם התיבה היא מלעיל, תהיה וא"ו החבור, ולא תהפוך הזמן, כמו - וְנִתְּתִי אֶת־לְבִי

אם לא כשתבא מלה זעירא אחריה.

יג) ובאתנח או סוף פסוק, כי גם במלעיל תהיה מהפכת, כמו - ואכלת וְשִׁבְעָתָּ

יד) ובעבר אחר עבר, תהיה גם כן וא"ו החבור, כמו - מי פעל וְעָשָׂה

ואינה כמו וְעָשָׂה את עלתו, שהיא וא"ו ההפוך.

ט"ו) וכבא נגינה מפסקת, תכף בתנועה שאחריה, היא קמוצה, כמו -

- א) וְקִיץ וְחֹרֵף
- ב) וְיוֹם וְלַיְלָה
- ג) שִׁבְעַת יָפוֹל צַדִּיק וְנָקָם

שימושי אותיות מ-ש-ה-ו-כ-ל-ב

הכ"ף:

א) הכ"ף תשמש לדמיון, ונקודתה בשוא, כמו -

- א) ואני כְּזֹת רֵעֵנִי
- ב) כְּגֵפֶן פְּרִיה
- ג) הִיְתָה כְּאַלְמָנָה

ב) פעמים תשמש הכ"ף לשני דברים הנדמים, כמו -

- א) כְּגַר כְּאַזְרָח
- ב) כְּמִוֶּדֶ כְּפָרְעָה
- ג) כְּעַמִּי כְּעַמֶּךָ

ג) כן תשמש הכ"ף לשיעור, וקרוב דבר, כמו -

- א) כְּאַיֶּפֶה שְׁעָרִים
- ב) כְּמִשְׁלֵשׁ חֳדָשִׁים
- ג) כְּחֶצֶת הַלַּיְלָה

ד) עוד תשמש הכ"ף להוראת זמן, כמו -

- א) כְּבֹאֵל אֲלֵעֲבֹדְךָ
- ב) כְּצִאתִי אֶתְהַעִיר

שימושי אותיות מ-ש-ה-ו-כ-ל-ב

הלמ"ד:

(א) הלמ"ד תשמש במקום אל, וגם תחליף את מקום בשביל, כמו -

(א) ואמר פרעה לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל
(ב) ואשר דְּבָרֵי לִי

(ב) גם תשמש הלמ"ד במקום על, כמו -

(א) נפל לְפָנָיו
(ב) זבולן לְחוּף יַמִּים יֹשֵׁב

(ג) ולעתים תשמש הלמ"ד לסמן הנפעל במקום את, כמו -

(א) ויקח רביטבחים לְרִמְיָהוּ
(ב) הָרְגוּ לְאַבְנֵי

(ד) ופעמים תשמש הלמ"ד כתחליף לאות בי"ת, כמו -

(א) כִּיבָחַר אֶתְּךָ לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל (בבן ישי)
(ב) ויהי דוד לְכֹל־דְּרָכָיו מִשְׁפִּיל (בכל דרכיו)
(ג) לְרַקְמוֹת תּוֹבֵל לַמֶּלֶךְ (ברקמות)

(ה) ופעמים במקום האות מ"ם, כמו -

כל הכלים לְזָהָב (כאלו אמר מזהב)

(ו) ופעמים במקום שָׁל, כמו - לְהָ אֶרֶץ וּמְלוּאָה

שימושי אותיות מ-ש-ה-ו-כ-ל-ב

הבי"ת:

(א) הבי"ת תשמש במקום עם,
כמו -

עם אשתו	(א) ודבק בְּאִשְׁתּוֹ
עם משה	(ב) הרק אֶדְוֶי בְּמִשְׁה דְּבַר
עם חרבי	(ג) בְּחַרְבֵי וּבְקִשְׁתֵי

(ב) הבי"ת גם תשמש במקום על,
כמו -

ענינו עליו	(א) כֵּן יִנְתֵן בּוֹ
ענינה עליה	(ב) הִבְהִמָּה אֲשֶׁר אֲנִי רוֹכֵב בָּהּ

(ג) ולפעמים תשמש הבי"ת להוראת מקום,
כמו -

(א) מִי בְּחָצֵר
(ב) וְלֹא אֲבוֹא בְּעִיר
(ג) כִּי בָאת בְּכַרְרֵעַד

(ד) וגם תשמש הבי"ת במקום מ"ם וה"א,
כמו -

מהבשר	(א) וְהִנּוּתָר בְּבֶשֶׂר וּבְלֶחֶם
מהזהב	(ב) בְּזָהָב וּבְכֶסֶף

שימושי אותיות מ-ש-ה-ו-כ-ל-ב

הבי"ת:

ה) הבי"ת תשמש במקום בעבור,
כמו -

א) התשחית בקמֶשֶׁה בעבור החמשה
ג) על ארץ מצרים באַרְצָה בעבור הארבה

ו) הבי"ת לפעמים תשמש להוראת הזמן,
כמו -

א) בְּהִנָּחֵל עליון בזמן שהנחיל

ז) הבי"ת תשמש גם במקום ה"א הידיעה,
כמו -

א) עלות בְּהָר כמו תהר
ג) כשמחת בְּקִצִיר כמו הקציר

ח) ולפעמים תהיה הבי"ת נעלמת בתיבה,
כמו -

א) כי טִשְׁתִּימִים בששת
ג) יליך בְּכִי בבכי
ג) הַלְבַּמוֹ סגרו בחלבמו
ד) קִשְׁתִּינְחוּשָׁה זְרוּעֹתַי בזרעותי

נקודות אותיות כ-ל-ב

כללי הנקוד של אותיות השימוש כ' ל' ב', דומים לכללי הנקוד של ו'א"ו החיבור.

אותיות ב' כ' ל' בבואם לשמש לפני התיבה נקודתם עפ"י רוב בשוא, כמו -

בְּשִׁבְתָּךְ לְבָנֶיךָ פְּאִישׁ

ואם יקדמם שוא אחר, נקודתם בחיריק, כמו -

בְּשִׂאלְתִּי פְּשְׁעֵיכֶם לְתַפְלֵת

וכבוא אותיות ב'כ'ל' לפני יו"ד שואית, תנוח היו"ד, ואותיות ב'כ'ל' ינקדו בחיריק, כמו -

בִּיהוּדָה פִּינְדֵי עֵשׂוֹ לִימִין מִשָּׂה

ולפני החטפים יהיה משפט אותיות ב'כ'ל', כתנועת החטף, כמו -

בְּאֶשֶׁר	פְּחָצִי	לְעִבּוֹד
בְּאֶמֶת	פְּאֶסוּף	לְאָכּוֹל
בְּעֲנִי	פְּעֻמָּרִים	לְחָלִי

נקודות אותיות כ-ל-ב

ואם אותיות בי'כיל' יהיו מורים על ה"א הידיעה אחריהם, אז ינקדו כמשפט ה"א הידיעה עצמה, כמו -

כְּכֵהֶן	משפטה	כְּכֵהֶן
בְּשִׁעָרִים	משפטה	בְּשִׁעָרִים
לְקוֹצְרִים	משפטה	לְקוֹצְרִים

וכן לפני אותיות אחהר"ע יהיו כמשפטה (של ה"א הידיעה), כמו -

כְּחֶכֶם	משפטה	כְּחֶכֶם
כְּחֹמֶר	משפטה	כְּחֹמֶר
כְּרִשֵׁעַ	משפטה	כְּרִשֵׁעַ

ובאתנח וסוף פסוק, משתנה נקודת השוא של שלושת אותיות בי'כיל', לפתח ודגש אחריו, כמו -

(א) וּשְׂמַת בְּטַנָּא (ב) בְּפִתְחֵימֹת כְּמִדְבָּר:

ולפני אות גרונית קמץ לתשלום הדגש, כמו -

(א) פְּנֵי הָאֱהָל: (ב) עֲדֵי הָאֹר:

וכן באותיות בי'כיל', כמו - וַיֹּאמֶר הָנָּה בְּאֱהָל:

אותיות מ-ש-ה-ו-כ-ל-ב לפני השם

כשתבא אחת מאותיות מ-ש-ה, לפני שם יי, או אדנות, אז אות האל"ף יוצא במבטא, כמו -

- (א) היפלא מיי דבר
- (ב) אשרי העם שיי אלוקיו
- (ג) היי' אין בציון

ובאותיות ו - כ - ל - ב, הבאות קודם שם יי או אדנות, אז אות האל"ף נסתר ואינו נרגש במבטא, כמו -

- (א) ויזעק יהושפט ויי עזרו
- (ב) אין קדוש כיי
- (ג) אטירה ליי
- (ד) והאמיץ ביי

וכלל לנזכר לעיל, "משה מוציא וכלב מכניס".

1. כתב בספר מנחת שי (ירמיה ח' י"ט) האל"ף נחה, וכן במסורה כל לשון אדנות עם משה מפיך, בר מן חד הה' אין בציון (מכלול דף נ') עכ"ל. ופלא הוא שהרי אין עוד אחר במקרא.

הנגינות

הנגינות שהם הטעמים, יבואו לשתי הוראות,

א) הנגינה באה להמשיך ההברה באות שעומדת בו הנגינה, כדי לקבוע את ההטעמה של המלה, אם מלעיל או מלרע, כמו -

א) אַתָּת מְהֵנָה לֹא נְשִׁבָּרָה
ב) רְיוֹם נְשִׁבָּרָה

בכתוב הראשון, צריך להמשיך את האות בי"ת במלה נְשִׁבָּרָה, כי תחתיה הנגינה, והיא לשון עבר.

ובכתוב השני, צריך להמשיך את האות רי"ש במלה נְשִׁבָּרָה, לפי שבה הנגינה, והיא לשון הווה.

ב) תבוא הנגינה לחבר המלים זה עם זה, או להפסיק ביניהם, לתועלת הבנתם הנכונה, כמו -

א) בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת
ב) בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת

בכתוב הראשון, מלת התורה נמשכת לתיבת הזאת, ומלת בְּסֵפֶר נפסקת מהם.

אולם בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת, מלת התורה מחוברת לתיבת בְּסֵפֶר, ומלת הַזֹּאת, מוסבת על השם סֵפֶר.

הנגינות

ועוד יבואו הטעמים לתפארת הקריאה. ולפי שהנגינות מטעימים את המלים ואת הפסוקים, נקראו טעמים. ומצב הנגינה, היא משמאל לתנועה (לניקוד).

הטעמים נחלקו לשני אופנים,

(א) טעמים מפסקים (ב) טעמים משרתים

הטעמים המפסקים נחלקו לארבע דרגות,

(א) קיסרים (ב) מלכים (ג) משנים (ד) שלישים

הקיסרים מחלקים את תחום שליטתן, וממנים מלכים הפחותים מהם בדרגה אחת בכח ההפסק.

וכן המלכים מחלקים את תחום שליטתן וממנים משנים, וכן הלאה.

הקיסרים:

אַתְּנָה, סוּרְפָּקוּק;

המלכים:

זָקֵר־קִטּוֹן, זָקֵר־גְּדוֹל, שְׁלִשְׁלֵת, טָרְחָא, סְגוּלְתָא,

משנים:

נְתִיבָא, קְדָמָא, תְּרִי־קְדָמִי, תְּבִנְרָא, זָרְקָא, רְבִיעַ,

1. וסימנו שיבוא לפני הנקודה, לא כן השופר מחופך.

הנגינות

שלישים:

תְּלִישֵׁי אִגְדוּלָה, קַרְנֵי פָּרָה, פְּזֵרֵי גְדוּל, גְּרִישׁ,
שְׁנֵי גְרִישִׁין, פֶּסֶק.

טעמים משרתים:

אֶזְלָא, מֵאֲרִיךְ, תְּרִסָּא, דְּרָגָא, שׁוּפְרֵי מְהַפֵּךְ,
שׁוּפְרֵי הוֹלֵךְ, תְּרִיטְעֵמְנָא, גְּרַחֲבֵי דִּיּוֹמָא.

הטעמים משרתים לא נחלקו לדרגות, ויבואו לחיבור המלים למרוצת הקריאה.

הטעמים המפסקים שמונה עשר במספר (תרי קדמין) לא במנין כמו שיתבאר, והטעמים המשרתים שמונה.

הקדמא – והאזלא

הקדמא (פשטא) והאזלא, וההפרש שיש ביניהם. הקדמא (פשטא) נמנה עם הטעמים המפסיקים, והוא משנה למלך זָקָף קֶטֶן, וכחו כמפסיק, וע"כ אותיות בג"ד כפ"ת הבאות אחריו, הן דגושות כדין מפסיק.

וסימנו, שלעולם יבא בסוף התיבה על שפת אות אחרונה שבה. ואותה תיבה נקראת במלרע.

האזלא הינו משרת מן הטעמים המשרתים, ונמשך ורץ לעבר הטעם המפסיק הבא אחריו. וסימנו, שיבא באמצע תיבה או בראשיתה, ואחריו יבא גריש.

הנגינות

תְּרִיִקְרָמִין (שני פְּשִׁיין) הינו קדמא הבא בתיבה שקריאתה מלעיל, והיות שטעם הקדמא תמיד מלרע, ע"כ הוסיפו עוד קדמא ללמד שתיבה זו מלעיל.

והקדמא הראשון יבא בראשית התיבה או באמצעה והוא המטעים, והקדמא השני יבא בשל ההפסק, כמו -

(א) וַיָּבֵאוּ אֶרֶץ כְּנָעַן (ב) וְסָרַח הָעֵדֶרֶף

המקף-

שמושו לחבר שתי תיבות יחד ולא יבא בין פעל לפעל. אך בין שם לפעל, או בין מלה לפעל, וכן להפך.

תיבות עם הברה אחת הנקודות בצירי, יתהפכו לסגול לסבת המקף, דרך משל -

אֶת	עם המקף	אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן
בֵּן	עם המקף	בֵּן־שֵׁשׁ מֵאוֹת
לֵב	עם המקף	לֵב־לֵב־אִישׁ

צווג, מקור או עתיד הבא במקף, יהפוך החולם לקמץ חטוף, דרך משל - וַיִּשְׁמְרֵנִי - פְּסָלִיךָ - נְתוּנָרַע, וכן נמצא בשם - שְׁלֹשִׁי־אֵלֶּה.

וכן המקף יהפוך השורוק לקבוץ, ד"מ - נְאֻמֵּיהָ.

המקף-

תיבות הברה אחת והיא קמץ, רובם במקף
יתהפכו לפתח, ד"מ - יד בקמץ, ועם מקף -
נדיפרעה - נדיה' בפתח. לא כן - עמי ימי.

(לא כן - עמי ימי, כך כתב בכת"י ואין לזה מובן
דהרי כל עמי במקף שבמקרא הוא בפתח ולא
בקמץ, כמו - עמיאָרץ, עמיִרב. ואפשר שכוונתו לומר
לא כן תיבות - עמי - ים, שגם עם המקף לפניהם
ישארו בקמץ, כמו - היִעם - בלביִים).

דרך המקף לעשות תיבה הקודמת לו מלעיל, ולא
באה עמו בתיבה היא, שום טעם אחר אם לא
תהיה הקדמא, ואחריו זקף קטן, כמו -

(א) וְעַל־צִבְאָה (ב) וְלִסְוִיבָה (ג) אֶת־הַדְּבָרִים

אכן יתחבר לו געיא (מעמיד) אם לא יקדים מלה
זעירא, או תיבת שתי הברות ומלעיל.

המעמיד

המעמיד:

מעמיד הוא קו ישר זקוף כזה, תחת האות, וכחו הוא כחצי נגינה. (בלשונות הקדמונים נקרא המעמיד גם בשם געיא, או מתג, או מאריך).

וטעם המעמיד הוא, כי אם יש במלה איזה הברות, והנגינה (הטעם) על האות האחרונה או על האות שלפני אחרונה, אז יבלעו איזה אותיות במרוצת שפתי הקורא, כי ידחוק רק את האות אשר בה הנגינה.

לכן עשו מעמיד בתנועה השלישית, שלפני הנגינה לחזק רפיונם, ומרוצת הקורא.

וראוי להזהר לקרות המעמידים במקומן, הראוי להן, כי לפעמים משתנה הענין, כמו -

א) זָכָרָה ירושלם - אות הזי"ן במעמיד, והוא לשון עבר

ב) זָכָרָה לי אלקי לטובה - הזי"ן חטופה, והוא לשון צווי ובקשה

ג) וַיִּרְאוּ אוֹתוֹ - הוא לשון יראה

ד) וַיִּרְאוּ וְהָנָה אֹרְחָתָ - הוא לשון ראיה

וכיון שהמעמיד מורה על כוונת הענין, על כן מחויב להזהר בקריאתו.

המעמיד

תיבה בת שתי תנועות, שאין ביניהן שוא נע, לא
יבא בה מעמיד, כמו -

(א) חָכֵם (ב) עֶשֶׂיר (ג) גָּדוֹל

וכן תיבה משתי תנועות, שיש ביניהן שוא נח,
כמו -

(א) יִשְׁמַר (ב) יִפְקֹד (ג) יִזְכֹּר

אולם אם יש ביניהן שוא נע, והנגינה מלרע, אז
יבא מעמיד בתנועה הראשונה שהיא שלשית
לפני הנגינה, כמו -

(א) כֹּל אֱלֹהֵי חֲבָרוֹ
(ב) גִּלְגָּלָה עַד כַּה
(ג) שִׁמְעֵתִי אֲוִמְרִים

תיבה בת שלש תנועות, והנגינה מלרע, ואין
אחרי התנועה הראשונה, לא שוא נח ולא דגש
חזק, יבא מעמיד בתנועה הראשונה, כמו -

(א) אַחֲרֵי הוֹלִינְךָ
(ב) וְאֵת הָאֲמִים
(ג) וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם

המעמיד

וכן יבא מעמיד בתנועה הראשונה לפני החטפים,
באותיות א - ח - ה - ע, כמו -

- (א) נֶאֱרְבוּת הַשָּׁמַיִם (ז) וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה
- (ב) אִישׁ כְּחַלְמוֹ (ח) הַחֹדֶשׁ הַעֲשִׂירִי
- (ג) וְהִבְאַתֶּם שִׁמָּה

וכאשר יבא חטף פתח אחרי התנועה הראשונה,
ושוא נע בתנועה השנית, אז יבואו שני מעמידים
במלה ההיא, כמו -

- (א) בַּהֲרַגְתְּךָ
- (ב) בְּעֲלֻתְךָ לְרֵאוֹת
- (ג) וְעֲבַדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים

וגם יכול לבוא נגינה במקום מעמיד, היינו שני
טעמים במלה אחת, וכח הטעם הראשון בכח
המעמיד, ומקום הנגינה הראשונה במקום הראוי
למעמיד. ולכן לא יהיה אחריו שוא נח, ולא דגש
חזק, כמו -

- (א) וּמְלֹאוֹ בְּתֵי מִצְרַיִם
- (ב) מִמּוֹשֵׁבֵי תֵיכֶם תִּבְיֹאוּ
- (ג) וְאַבְרָכָה מִבְּרַךְ לְיָךְ

היה ראוי לבא מעמיד, ובא תחתיו נגינה. ותיבה
שאינה מוכשרת למעמיד, לא יכול להיות בה ג"כ
שתי נגינות.

המעמיד

תיבה שהיא במקף, ויש בה נח נראה, וקודם הנח
תנועה גדולה, אז יבא מעמיד, כמו -

(א) קוֹם־נָא (ג) כִּי יִגְבִּי־אִישׁ
(ב) הַשְׁאִיר־לוֹ שְׂרִיד

וזהו נקרא מעמיד במקום נגינה, ויש לה משפט
נגינה, במה שיבוא אחריה שוא נח, מה שלא
יתכן להיות בשאר מעמידים, כי אחר מעמיד
הוא תמיד שוא נע.

ועתה תדע מקום המעמיד, גם בשאר תיבות אף
אם תהיה תיבה בת ד' ה' ו' תנועות, כי תמיד
תתחיל למנות התנועות מן התנועה שיש בה
הנגינה, יבא מעמיד בתנועה השלישית שלפני
הנגינה, ושוא נע במספר (נחשב כתנועה לענין זה,
משא"כ בשוא נח שלא נספר כתנועה).
ומהמעמיד תמנה שלש תנועות ויבוא מעמיד
שני, כמו - לִישׁוּעָתְךָ קוֹיָתִי

ואם התנועה השלישית אינה מוכשרת לקבל
מעמיד, נעתק המעמיד אל התנועה הרביעית,
כמו -

(א) בעבור הַאֲרָבָעִים (ג) וְיִי הַעֲמוּדִים

ואם גם התנועה הרביעית, אינה מוכשרת
למעמיד, נעתק אל החמישית, כמו -

נֹאצֵל מִהַ תְּהִי תוֹנוֹת

שנוי הנקודות מסבת אס"פ

א) הפתח יתהפך לקמץ, באס"פ (באתנח סוף פסוק), בין בפעלים בין בשמות, כמו -

א) שְׁמִים שְׁמִים (שלא בהפסק)
ב) אָמַר אָמַר (שלא בהפסק)

וכן יאונה בזקף קטן לפעמים, על פי המסורה, ופעמים יבא בפתח באתנח, וגם על זה יורו באצבע.

ב) הסגול יתהפך לפתח באתנח וסוף פסוק, כמו -

א) וַיֹּאמֶר וַיֹּאמֶר (שלא בהפסק)
ב) וַיִּלְךְ: וַיִּלְךְ (שלא בהפסק)

והסגול לא יוכל לעלות שתי מדרגות, מסגול שהוא פתח קטן, לקמץ גדול.

ג) שמות שהם באים על משקל פֶּעַל, סגול הראשון יתהפך לקמץ באס"פ, כמו -

א) אָרַץ אָרַץ
ב) פָּסַר: פָּסַר

וכן יאונה בַּתְּפִאֲרֶת תַּחַת תְּפִאֲרֶת, ויוצאים מן הכלל, אשר נמסרו.

שנוי הנקודות מסבת אס"פ

ד) השוא יתהפך לסגול, באתנח וסו"פ, כמו -

א) פָּרִי פָּרִי (שלא בהפסק)

וכן כנוי זכר הנמצא, כמו -

א) דְּבָרָה: דְּבָרָה (שלא בהפסק)

ה) בפעלים בגופי הרבים, ובנקבה נסתרת בעבר ונמצאת בעתיד, כשיבא שוא בעי"ן הפעל באס"פ (באתנח סוף פסוק), תתהפך באות הנקודה אשר תנקד האות ההיא, ביחיד בזמן ההוא עצמו.

אך הזהר, כי אם יהיה בה פתח, תנקד בקמץ. והא לך המשלים -

	ביחיד	באס"פ	פעל
בפתח	פָּקַד	פָּקְדוּ	פָּקְדוּ
בצירי	הִפְצִי	הִפְצִי	הִפְצִי
בחולם	יָכוֹל	יָכוֹלוּ	יָכוֹלוּ
	וכן בעתיד,		וכן יאונה לנקבה,
		באס"פ	פעל
	יִפְקְדוּ	יִפְקְדוּ	יִפְקְדוּ
	תִּפְקְדוּ	תִּפְקְדוּ	תִּפְקְדוּ
	תִּפְקְדוּ	תִּפְקְדוּ	תִּפְקְדוּ

שנוי הנקודות מסבת אס"פ

כי היחיד הוא וְפָקֹד - בחולם, ומן וְשָׁמְעוּ תאמר וְשָׁמְעוּ - באס"פ, יען היחיד הוא בעתיד וְשָׁמְעַע - בפתח.

וכן בצווי, מן פָּקְדוּ תאמר באס"פ פָּקְדוּ, כי היחיד הוא פָּקֵד.

ו) וא"ו החבור וְהִפּוּד, בתיבה זעירא, או משתי הברות מלעיל, תתהפך מנקודות הראויות לה לקמץ, כמו -

א) שבע ופול צדיק וְגָם
ב) וירד עליהם הברד וְנִמְתּוּ:

ואפילו לפני אותיות ב - מ - פ, רק שתהיה משתי הברות, ומלעיל, כמו שאמרנו.

ז) ועוד יתהפך השוא לצירי, באס"פ, כמו -

א) ואכלו וְשָׁבְעוּ
ב) צהלה וְשָׁמְחָה:
ג) אלכם תְּשַׁמְרוּ

ח) וגם השוא יתהפך לסגול, באתנח או סוף פסוק, ומן וְיָחִי - וְיָחִי, יהיה באס"פ,

א) כי הוא אמר וְיָחִי
ב) כאשר שמעתה אתה וְיָחִי:

שנוי הנקודות מסבת אס"פ

ט) ותיבות שהם נחי עי"ן, כמו - וַיָּשִׁיב - וַיָּנֶס, שבשורשן הם - שׁוּב - נִס, יתחלפו באתנח וסוף פסוק, בחולם (שהוא תולדתו), כמו -

א) ויאמר אליו אבנר לך שׁוּב וַיָּשִׁיב:
ב) ויפתח הדלת וַיָּנֶס:

וכן -

באס"פ	שלא בהפסק
בגדכם וְהִטְקֶרְוּ:	א) וְהִטְקֶרְוּ וְהַחֲלִיפוּ
אבותיכם תִּתְנַקְלוּ:	ב) תִּתְנַקְלוּ אוֹתָהּ

ולפיכך נשתנה גם פ"א הפעל לסגול, כמשפט הפתח שלפני אות גרונית קמוצה.

מושב הנגינה מלעיל ומלרע

ידיעת מקום מצב הנגינה, היא הכרחית מאד, כי על פיה נדע להבדיל, בין מלה הדומה לחברתה, והיא שונה ממנה בביאורה. וע"כ ראוי להזהר בהם, ומאלה תקיש על דומיהן, דרך משל -

(א) שְׁיִתִּי כְּלִיל צֶלֶךְ (מלעיל), והוא ציווי לנקבה
(ב) לְמַעַן שְׁתִּי אוֹתָתִי (מלרע), והוא מקור

(א) בְּיָנָה הַגִּיגִי (מלעיל), והוא לשון ציווי
(ב) אֲנִי בְּיָנָה לִי גְבוּרָה (מלרע), והוא שם דבר

(א) אִם הַפֶּץ בָּנִי (מלעיל), פירוש אודתנו
(ב) אֲשֶׁר בָּנִי בְּנֵי אָדָם (מלרע), לשון בנין

(א) רוּחַ נְשִׁיבָה (מלרע), והוא תנאי
(ב) אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נְשִׁיבָה: (מלעיל), לשון עבר

(א) וְשָׁבוּ בָנִים לְגִבּוֹלָם (מלעיל), לשון שב
(ב) וְאֵתֵּינְשִׁיהֶם שָׁבוּ וַיִּבְזוּ (מלרע), לשון שבי

(א) רָחַל בָּתּוּ בְּאֶה עִסְיָה צֶאֱן (מלרע), לשון הוה
(ב) וְרָחַל בְּאֶה עִסְיָה צֶאֱן (מלעיל), לשון עבר

(א) פָּרָה רָצָה בֵּין הַכְּרָמִים (מלעיל), מלשון רצה
(ב) רָצָה הַקְּבִ"ה לְזָכוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל (מלרע), לשון רצון

מושב הנגינה מלעיל ומלרע

מקום מושב הנגינה, הוא לעולם בגזרת השלמים, בעי"ן הפעל, כמו - פִּקֵּד

ואם למ"ד הפעל נקודה, בחולם או בחיריק, ועי"ן הפעל בשו"א, אז למ"ד הפועל תקבל הנגינה, כמו - פּוֹקְדִים - פּוֹקְדוֹת.
ובכל אלו, נקראו מלרע, יען שהנגינה בסוף התיבה.

כל פעל עבר, עתיד, צווי או מקור, שעי"ן הפעל שלהם באחת מן התנועות, תהיה בה הנגינה לעולם, בין שתהיה מלעיל או מלרע, כמו -

א) פִּקֵּד	ד) פָּנָה	ז) הַפְּקִידוֹ
ב) מִצָּא	ה) הַפְּנִי	ח) תַּפְּקִידוֹ
ג) פָּנָה	ו) הַפְּקִידָה	

וצריך לדעת אם היתה הנגינה בנקוד אחרון בתיבה, אז היא מלרע, וקודם לו היא נקראת מלעיל.

ובגזרת נחי עי"ן וכפולים, שנעדרה עי"ן הפעל, והוטלה תנועתה על פ"א הפעל, תהיה גם הנגינה בפ"א הפעל, כמו -

א) שָׁבָה	ד) תְּשׁוּבוֹ	ז) בָּרוּ
ב) שָׁבוּ	ה) סָבָה	ח) הַבְּרוּ
ג) שׁוּבֵי	ו) סָבוּ	

מושב הנגינה מלעיל ומלרע

דע שבגזרת בנין מרובע, שבבנינים הדגושים יש לאות הראשונה מהכפל, משפט עי"ן הפעל, ולשניה מהכפל משפט למ"ד הפעל, לענין זה.

כל - נִי - נו - נָה - תִּי - תָּ - הוּ - הָ, המשמשות בסוף תיבה, תהיה הנגינה בהם מלעיל, כמו -

(א) הַצִּיל־נִי נֹא	(ה) הִבֵּאתְ עֲלֵי
(ב) נִתְּנֵנוּ טֹרֶף	(ו) בַּמִּלֶּכֶת רִיעָהוּ
(ג) צָאֵי־נָה וּרְאִינָה	(ז) הֲלֹא תִדְעֵי־הָ
(ד) נִשְׂאֵ־תִי אֶת עֵינֵי	

וכאשר תכנס וא"ו ההפוך, במלות שסופן - תִּי - תָּ, תהיה הנגינה מלרע, כמו -

(א) וְשִׁמְתָּ שֵׁם (ב) וְדַבַּרְתִּי עִמָּךְ

ובזה תוכל להבחין בין וא"ו ההפוך, ובין וא"ו החבור, כי בהיותה וא"ו החיבור לא תזוז הנגינה ממקומה, כמו -

(א) וְאַכְלֵתִי חֵטְאֵת (ב) וְשִׁמְתָּ שֵׁמוֹ אֲבֵרָהּ

טעמו למעלה, לפי שהוא לשון עבר. אבל אם היא וא"ו ההפוך, תהפוך גם מצב הנגינה, כמו -

(א) וְשִׁבְתִּי בְשָׁלוֹם (ב) וְשִׁמְתִּי אֶת זִרְעֶךָ

מושב הנגינה מלעיל ומלרע

ובגזרת נחי למ"ד אל"ף, ונחי למ"ד ה"א מבנין
הקל (כגון בשורש עשה או בשורש קרא), תהיה
הנגינה לעולם מלעיל, עם וא"ו ההפוך וזולתה,
כמו -

(א) וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ (ב) וְקָרָאתִי בָשֵׁם

ויוצא מן הכלל, מלת וְאָפִיתָ אותה, על פי
המסורה.

ובוא"ו המהפך, מעתיד לעבר, נהפך גם כן מצב
הנגינה, מן מלרע למלעיל, כמו -

(א) וַיֵּאכַל וַיִּשֶׂת (ב) וַיִּלְךְ אַבְרָם

מלבד מלות מנחי למ"ד אל"ף, שהם מלרע, אף
בוא"ו ההפוך, כמו -

(א) וַיֵּצֵא יַעֲקֹב (ד) וַיָּבֵא נֹחַ
(ב) וַיָּבֵא קִין (ה) וַיִּקָּא אֶת יוֹנָה
(ג) וַיּוֹצֵא אֶתְכֶם (ו) וַתִּקָּא הָאָרֶץ

וכן באל"ף א - י - ת - ה, תשאר הנגינה מלרע,
כמו - וְאָשִׁיב וְאִשָּׂא.

וכן כשהברה מורכבת לפני האחרונה, גם כן
תבוא הנגינה מלרע, כמו -

(א) וַיִּשְׁ-לַח (ב) וַיִּגְ-שׁ (ג) וַיִּדְ-בַּר

מושב הנגינה מלעיל ומלרע

הפעלים - יָפַן - יָפַן, וכן הבאים להרחבה בפתח
יָעַל - יָעַן, וכן - יָפַן - יָחַר, באים מלעיל, אף בלי
וא"ו החבור, על דרך השמות - סָפַר - בָּגַד - נָעַר.

כל אותיות א - ה - ו, הנוספים על התיבה, כמו -

א) לִיָּה	ג) אָשׁוּבָה	ה) הָמָה
ב) יָמָה	ד) שָׁמָה	ו) תִּבְלָעֵמוֹ

וכן תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה, ומטיל לה
ה"א בסופה, כמו -

א) אֶרְצָה	ב) יָמָה	ג) שָׁמָה

כל אלו לא יוכלו לקבל הנגינה, אף מצד נסוג
אחור. וכן פתח שאולה (גנובה), בלתי ראויה
לקבל הנגינה, כמו - פִּיָּה - גִּיָּה.

כל - תָּן - תָּם, לעולם בהם תבוא הנגינה, כמו -

א) ואתנה יִדְעֶתֶן	ג) ולא שִׁמְעֶתֶם
ב) מדוע עֲשִׂיתֶן	ד) למה שִׁלְמֶתֶם

ובשמות ובפעלים, הבאים בכנויים, תבא הנגינה
תמיד, בלמ"ד הפעל, אם היא בתנועה, כמו -

א) דִּבְרֵי	ד) פִּקְדֵי	ז) יִפְקְדֵנוּ
ב) דִּבְרֵוֹ	ה) פִּקְדֵוֹ	
ג) סִפְרֵי	ו) פִּקְדֵתֶם	

מושב הנגינה מלעיל ומלרע

ואם למ"ד הפעל בשו"א, תרד הנגינה על אות
הכנוי, כמו -

(א) דְּבַר־יָהּ (ב) פְּקַד־יָהּ

מלבד בכנוי תיבות שסופן - כָּם - הֵם - כֵּן - הֵן,
לעולם בהם תהיה הנגינה, כמו -

(א) קוֹל דְּבַרְיָכֶם (ג) אֵת פְּנֵי אַבְיָכֶן
(ב) מִקְרַב אַחֵיכֶם (ד) וְאֵת גְּלִיתָן

כל תיבה שסופה - תִּיקָה, או - רִיקָה, הנגינה
מלעיל, כמו -

(א) כְּלִמּוֹצֵא שִׁפְתֵיהָ
(ב) כְּלִגְדֵיהָ
(ג) וְאַסְרֵיהָ אֲשֶׁר־אֲסָרָה

כל - רָה, שהיא בסוף תיבה וקודם לה תנועה,
הנגינה מלעיל, על אותה התנועה, כמו -

(א) דְּבַרְיָהּ (ב) מִבְּרַכְיָהּ (ג) וַיִּשְׁמְרָהּ

כל תנועה קטנה, שסופה נח נראה, הנגינה
מלעיל, כמו -

(א) פְּסָח (ב) קִיץ (ג) זֵית

מושב הנגינה מלעיל ומלרע

גם מלות הטעם והענין, הם מלעיל, כמו -

א) לְמַעַז	על דרך	נְעַר
ב) נְעַז	על דרך	נְעַל

וכן יבואו מלעיל, תיבות -

א) מִמְנוּ	א) אֶלְקָה	ה) יִפְקֹדְנָה
ב) יִפְקֹדְנִי	ד) מִמְנָה	ו) אֶלְיָה

על דרך - דְּבָרְיָה - דְּבָרְיָה. ותיבת מְרִי, מלרע,
על דרך - שִׁירִי.

תיבת לְמָה מלעיל, והמ"ם דגושה, על דרך נְמָה.
וכשהיא סמוכה לתיבה שראשיתה אחת
מאותיות א - ה - ע, אז היא מלרע, והמ"ם
רפויה, כמו -

א) לְמָה אֲמַרְתָּ	א) לְמָה הִרְעִיתָה
ב) לְמָה עֲזַבְתָּנִי	ד) לְמָה הִעֲלִיתָנִי

אבל תיבת לְמָה זֶה מלעיל, מפני קרבות
הטעמים, כדין דחיק.

וכבא התיבה בסגול, אז היא מלעיל, ורפה
אחריה, כמו - הִנֵּה לְמָה תִּבְפִּי.

מושב הנגינה מלעיל ומלרע

בשמות זולת הכנויים, כל שם שסופו סגול לעולם
הוא מלעיל, כמו -

- (א) איִן מִשְׁפַּט מְוֹת
- (ב) לא תֵעָשׂוּ עֲוֹל
- (ג) אִם אָנֹכִי בִידֶךָ הִרְחִיקְהוּ

ויוצאים מן הכלל מלות, שהם מלרע, כמו -

- (א) קרא שמה בְּבָל
- (ב) לעולם וְעַד:

וכל שהוא על משקל פֶּעַל הוא מלעיל, ואפילו
יהיה סופו נח נסתר, כמו -

- (א) הָגָה
- (ב) פָּלָא
- (ג) פָּרָא

אבל כשבאים בחמש נקודות, ונח נסתר אחריהם,
אז הם מלרע, כמו -

- (א) אֲבָהָה
- (ב) הָעָה

ואם יתחלף הסגול בפתח, להרחבת אות גרונית,
ישאר גם כן מלעיל, כמו -

- (א) מִצָּח
- (ב) צָמַח

מושב הנגינה מלעיל ומלרע

גם אם התנועה שלפני האחרונה היא פתח, הברה פשוטה, היא מלעיל, כמו -

(א) בִּית (ב) זֵית

ואפילו כשיתחלף הפתח בקמץ לסבת אס"פ (אתנח סוף פסוק), ישארו מלעיל, כמו -

(א) בִּית (ב) זֵית

תנועה שנתחדשה לסבת הפסק, היא גם כן מלעיל, כמו -

(א) דָּבָר (א) דָּבָר
(ב) פְּלִי: (ב) פְּלִי (שלא בהפסק, מלרע)

ולפעמים אפילו בהפסק יבואו מלרע בפעלים, כמו -

(א) יִלְקֹטוּן (ב) יִגְנְעוּן (ג) יִדְבְּצוּן

לפי שהם באים עם תנועה גדולה מורכבת, שאי אפשר היתה זולת הנגינה.